

T Ü R K L Ü K B İ L İ M İ A R A Ş T I R M A L A R I

4. Sayı

Bu sayımız,
çiçek edebiyatımızın emsalsiz üstadı
Cevad Rüşdü (24 Mt. 1885 - 20 Mt. 1936)'nın şahsında
onun gibi hep gösterdikleri tevazuun gölgesinde kalarak
nisyâna terk edilen kültür adamlarımıza
-onların mütevazılığını hatırlatan- bir armağan olsun!

Sivas
1 9 9 7

ADNÎ RECEB DEDE'NİN TASAVVUF MANZUMESİNDE XVII. YÜZYIL TÜRKÇESİ ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Bilâl YÜCEL

Giriş

Edebiyatımızda, Adnî mahlâsını kullanan birkaç şahsiyet bilinmektedir: Adnî Mahmud Paşa (sadrazam, öl. 1474), Adnî Mehmed (III. Mehmed, 1556-1603), Adnî Receb Dede (Mevlevî şeyhi, öl. 1689). Sırasıyla XV, XVI ve XVII. yüzyılda yaşamış üç Adnî'den birincisi üzerinde çalışırken TÜYATOK'ta Mahmud Paşa adına gösterilen *Kaside*'nin¹, gerçekte, Receb Dede'ye ait olduğunu belirledik. Konuya biraz daha eğilince bu defa da, üç nüshasını bulduğumuz söz konusu *Manzume*'nin, müracaat eserlerinde yer almadığını tespit ettik². Türkiye Türkçesinin tarihî seyri içindeki XVII. yüzyılın önemini de göz önünde bulundurup, eserimizi tanıtmayı uygun gördük.

Osmanlı Türkçesinin orta dönemi diyebileceğimiz XVII. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesinin (EAT) yerini klâsik Osmanlı Türkçesine bıraktığı XVI. yüzyıl ile günümüz Türkçesine geçişin yaşandığı XVIII. yüzyılın arasında kalmaktadır. Dolayısıyla, EAT'nin ayırıcı niteliklerinin hangi oranda devam ettiğini ve günümüz Türkçesine ait şekillerin ne zaman başladığını ortaya çıkaracak deliller, bu dönemin eserlerinde görülebilecektir. Ancak, XVI. yüzyıl başlarında imlânın kalıplaşmış olması sebebiyle XVII. yüzyıl üzerindeki metin çalışmalarında genellikle eskiye, hatta EAT geleneğine bağlı kalınmaktadır³. Karşılaştırmalı metin

1. Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, 34/IV, Ankara 1994, s. 532.

2. Eserden ilk kez şu yayında bahsedilmiştir: Mahmut KAPLAN, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri", (Yüzüncü Yıl Ü. Fen-Ed. Fak.) Sosyal Bilimler Dergisi, S. 3, C. 3, Van 1992, s. 23-61. Bu makalede *Manzume*'nin Millî Ktp. Yz. A. 3112'deki nüshası (*Pend-i adnî*) hakkında bilgi verilmektedir (s. 59).

3. Bu yüzyıl üzerinde yapılmış önemli iki çalışma: Hayati DEVELİ, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara 1995; Musa DUMAN, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara 1995. Bu iki çalışmada, *Seyahatname*'nin kısmen hareketli müellif hattı nashasından alınan örnekler, "transkripsiyon metinleri" diye bilinen Molino, Parigi, Meninski ve Harsány'nin eserlerindeki malzemeyle birlikte değerlendirilmiştir.

çalışmalarında bir başka gelenek de, nüsha farklarını gösterme işinin kelimeyle sınırlı kalması, imlâ farklılıkları üzerinde durulmamasıdır.

Biz bu çalışmamızda metnin bütün gramer özelliklerini göstermek yerine, nüshalardaki EAT izlerini ve günümüz Türkçesine işaret sayabileceğimiz farklı yazılışları ele almayı tercih ettik.

Adnî Receb Dede'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatı

Adnî'nin hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Günümüz harfleriyle yazılmış az sayıdaki eserde⁴ yer alan birkaç satırlık bilgiye, Esrar Dede ve Sâkıb Mustafa Dede'nin tezkirelerindeki⁵ bilgileri -değerlendirerek- eklemek yararlı olacaktır.

Tahsilli bir aileye mensup olan şairimizin asıl adı Receb'dir. Memleketi Siroz'da dinî ilimler tahsilinden sonra Cami-i Kebir'de bir müddet imamlık yapar. Âlim ve kâmil bir kişi olan Adnî, dünyevî bütün makamlardan vazgeçip Şeyh Ramazan'a intisap eder; çile çıkarır. Kısa sürede akranları arasında temayüz eder ve yazdığı Farsça şiirleri sayesinde şeyhinin takdirini kazanır. Dergâhta önce imam ve hatipliğe yükselir, arkasından da tarikat halifeleği icazeti alır ve "Âşıkların Kâbesi" diye bilinen Konya'ya gelir. Konya'da bazen Şemsüddîn-i Tebrîzî'nin bazen de Sultanü'l-Ârifin'in (Mevlânâ) dergâhında mesnevî-i manevî hizmetiyle meşgul olur.

Eserlerinden *Şerh-i Kasâid-i Örfî* ve *Nahl-i Tecellî*'yi bu dönemde kaleme alan Adnî, her vesileyle şiir yazabilmektedir. Tezkirelerde, Adnî'nin Meram'a (*Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*'da سود -?) geldiği zaman şu kıtayı söylediği kaydedilmektedir:

Şu ⁶âşık kim cemâl-i yârı her yerde şühüd eyler
İki nemnâk çeşmin gülşen-i ⁶ışka dürüd eyler
Sülûkî seyr edenler râh-ı râst-ı ⁶âşıkân üzre
Merâma vâsıl olup ⁶Adniyâ her dem sürüd eyler⁶

4. Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, I. C., İstanbul 1333, s. 123; "Adnî Receb Dede" maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, I.C., Dergah Yay., s.39.

5. Mehmed Esrar Dede, Tezkirât-ı Şuarâ-yı Mevlevîye, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi No: 109, s. 98-99 (Millî Kütüphane, M.F.A. 1281); Aynı eserin bir başka nüshası: Millet Ktp., Ali Emirî, No: 756, s. 266-268 (Millî Ktp., M.F.A. 1282); Sâkıb Mustafa Dede, Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân, II. C., Matbaa-i Vehbiye, Mısır 1283 (M. 1866), s. 135-140.

6. Esrar Dede, a.g.e., No: 109, s. 99; No: 756, s. 268; Sâkıb Mustafa Dede, a.g.e., s. 136.

Öte yandan, *Esrar Dede Tezkiresi* ve *Osmanlı Müellifleri*'nde zikredilen,

Şād olmak isteyen gamıla mübtelā gerek
 Ğālemdede salţanat ţaleb eden gedā gerek

matla'lı ve Adnî mahlâslı beş beyitlik gazel, Receb Dede'ye ait deĝildir. Gazel, aslında yedi beyittir ve Adnî Mahmud Paşa tarafından yazılmıştır.⁷

Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân'da nakledilen rivayete göre Üngürüs (Ankara) çevresinde eşkiyalık yapan Vâni adlı şahsın zulmü, Adnî'nin manevî yardımıyla önlenmiştir. Kendine şeyh süsü vererek Kesteli dolaylarında faaliyet gösteren aynı şahıs hakkında fikirlerini almak üzere İstanbul'a çağırılan Adnî, Vezir Kara Mustafa Paşa (Merzifon 1635 - Belgrad 1683) ile görüştürülmüş; bu görüşme, her yönüyle çok istifadeli geçmiştir (s. 136-137).

İstanbul'dan Edirne'ye gelen Adnî, Neşâtî Dede ile Şeyh Muhammed Ağazâde'den feyz alır ve daha sonra Gelibolu'ya gider. Buradaki irşad çalışmalarını tamamlayıp yerine Said Dede'yi bırakan Adnî, Belgrad'da yeni yapılan dergâhta görevlendirilir. Adnî, Belgrad Mevlevîhânesi şeyhi iken H. 1100 (M. 1689 veya H. 1095= 1684) yılında vefat eder.

Eserleri

1- Şerh-i Kaşâ'id-i Ğörfî

Ğörfî-i Şîrâzî (Ğörfî Muhammed, öl. 1590-91) tarafından yazılan tevhid, na't ve menkabet-i Ali kasidelerinin Türkçe şerhidir. Eserin mukaddimesinde Adnî bu şerhi, Mevlânâ'nın dergâhına giderken eli boş gitmemek düşüncesiyle yaptığını ve Abdulhalim Çelebi'ye (H. 1090, M. 1679) sunduğunu belirtmiştir. Mevlânâ Müzesi "Cilt No: 488, Sıra No: 2172"de kayıtlı 21 yaprak hacmindeki eserin katalog bilgilerine göre nüsha, müellif hattıyladır⁸.

2- Nağl-i Tecelli

Mesnevî'den seçilmiş beyitlerin her birinin, aynı vezinde ve beşer beyitle Türkçe şerhidir. Adnî'nin Konya'dayken yazdığı bu eserin bilinen nüshası, Mevlânâ Müzesinde "Cilt No: 412, Sıra No: 2094" ile kayıtlı

7. *Divân-ı Mahmûd Pâşâ-yı Veli*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 1^o62, s. 24^a; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum No: 278, s. 13^a; Millet Ktp., Ali Emîrî, Manzum No: 279, s. 13^a.

8. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloĝu*, II. C., (Haz.: Abdülbâki GÖLPINARLI), MEB Yay., Ankara 1971, s. 247.

mecmuanın baş tarafındadır. 73 yaprak tutarındaki eserin ketebe kaydında, 1096 (M. 1685) tarihi bulunmaktadır.⁹

3- Divân

Yukarıda adı geçen tezkirelerde ve müracaat eserlerinde, Adnî'nin mürettep bir dîvânının olduğu belirtilmektedir. *Divân*'ın, Bibliothèque Nationale No: A(ncien). F(onds). 270'te kayıtlı mecmuanın 112-124. yaprakları arasındaki kopyası hakkında Blochet'nin naklettiklerinden başka bir bilgi elde edemedik¹⁰.

4- Tasavvuf Manzumesi

Eserin şekli ve muhtevası:

Dinî-öğretici türde eserler arasında gösterebileceğimiz *Manzume* "A" ve "P" nüshalarında 208, "K" nüshasında 209 beyittir. 150. beyit, yalnız "K" nüshasında bulunmaktadır. Kaside nazım şekliyle ve "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" vezniyle yazılmış olan eserin müellif hattı elimizde bulunmamaktadır. İstinsahlarda ketebe kaydı da görülmediğinden, eserin ve kopyalarının yazılış tarihi hakkında bilgimiz yoktur. A nüshasında "besmele", K nüshasında "Kaşide-i 'Adnî", P nüshasında "Pend-i 'Adnî" şeklinde üç farklı başlık kullanıldığından, eserin orijinalinin hangi isimle yazıldığını bilemiyoruz. Şairin mahlâsı, 201. beyitte geçmektedir.

Manzume, medrese tahsili görmüş, Farsça şiir yazabilen bir şairin kaleminden çıkmasına rağmen, devrine göre oldukça sade bir dille yazılmıştır. Günümüzde bile sözlüğe bakmadan anlaşılacak beyitlerin sayısı az değildir (2, 3, 4, 7, 9, 12 ..). Eserde, *güş-ı hüşuñ tut* (1^a), *başar-ı kalbûñ aç* (10^a), *toğrı yoldan şaķın ayrılma* (158^a), *göze çek* (176^a), .. gibi deyimler ve *gendiñi bildüñ-mi ola* (9^b), *küfri ezber okuyup dër ki haķikatdür ha* (74^b), *gör hele sen kimsiñ ola* (185^b) .. gibi, konuşma diline ait ifadeler de görülmektedir.

Manzume'de, konu gereği sıkça karşılaştığımız iktibas ve Arapça ibarelerle, *'âlem-i ekbere rûh oldu çü 'aķl-ı evvel* (145^a), *fâni fi'llâh olana lâzım olur seyr-i beķâ* (209^b) gibi tasavvufî terimlerin açıklandığı mısralar,

⁹. Mecmua hakkında fazla bilgi için bkz.: Abdülbâki GÖLPINARLI, a.g.e., s. 153-154.

¹⁰. Edgar BLOCHET, *Catalogue des Manuscrits Turcs*, T. I, De la Bibliothèque Nationale, Paris 1932, pp. 112-114. Buradaki açıklama özetle şöyle: 322 yapraklık mecmuada Zâtî (1), Figânî (52), San'î (58), Şem'î (86), ADNÎ (*le diwan de'Adéni* : IV. Mehmed -Avcı- için kaside, gazeller, bir kıta, muammalar. 112), Hilâlî (124), Behiştî (134), Ahmed Çelebi (156), Mesihî (180), Celilî (217), Emrevî (229), Bâki Çelebi (254), Enverî (264), Hayalî (295), Subuhî (296)'den örnekler bulunmaktadır. Ayrıca, mecmuanın kenarında Adlî (II. Bayezid), Sâfî, Vecihî, Kâtibî, Tâli'î, Mesihî, İsmail Hakkı, Emrî Çelebi'den şiirler bulunmaktadır.

üslûbu ağırlaştırılan unsurlar olarak görülebilir. Bunların, İslâmî ve tasavvufî kültür çerçevesinde bilinen klişeler olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Öte yandan, metnin sade üslûbuna ters düşen kelimeler, terkipler ve Arapça cümle yapısına has şekiller de ara sıra görülmektedir: *kümmel-i ehl-i şafâ hullaş-ı aşhâb-ı vefâ* (25^b), *âşinâyî-i bihâr-ı şeref-i nefis* (151^a), *künhini kimse anuñ bilmedi illâ ki Hudâ* (153^b) ..

Metnin Konusu:

Manzume'deki sözlerin kendisine ait olmadığını, âyet, hadis ve kelâm-ı kibar incilerini, hikmet arayanlara nazmen hediye ettiğini belirten (1-2) Adnî ilk bölümde, insanın yaratılış gayesi üzerinde durmaktadır. İnsanın en güzel şekilde yaratıldığını ve kişiye pek çok nimetin ikram edildiğini, fakat dünyanın geçici olduğunu, dolayısıyla, ahireti kazanmak için hayatın bir fırsat olduğunu hatırlatan (3-16) Adnî, ikinci bölümde, ilmin önemine dikkat çekmektedir (17-47). Şairin tespitiyle ilmin, her işte önceliği vardır. Hz Allah "Oku!" emrini kendi isminden önce zikretmiş (33), Hz. Peygamber de ilmin ve âlimin kıymeti üzerinde önemle durmuştur.

Eserin üçüncü bölümünde ilim ile amelin birleştirilmesi gereği (48-56), dördüncü bölümde itikat (57-72), beşinci bölümde ise tasavvuf ve tarikatın temelleri anlatılmaktadır (73-117). Bu bölümde tasavvuf ve tarikat için Allah-Peygamber ve sahabenin sözlerinin esas olduğu belirtildikten sonra terk, vecd, ilim, hoşgörü, edep .. gibi vasıflara işaret edilmekte; velî, mürşit, tevhit, kulluk, beka, şükür ve zikir konularında fikirler ifade edilmektedir.

Manzume'nin altıncı bölümünde Hz. Muhammed'in ahlâkından ve yaşayışından örnekler verilmektedir (118-136: el öptürmez, mütevazî, yardımsever, hoşgörülü ..). Yedinci bölümde tasavvufun ilkelerine tekrar dönülmüştür. Bu son bölümde akıl, âlem-i ekber, nefis, âlem, ilim, şariat-tarikat-marifet-hakikat, fena ve beka... gibi birçok tasavvuf terimi açıklanmaktadır.

Nüshaların tanıtılması:

Âşir Nüshası (= A)

Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi Bölümü No: 438'de kayıtlı mecmua'nın sonundadır (438/9, y. 141^b-148^a)¹¹. 205x145-155x100 mm.

¹¹. TÜYATOK'ta boş yapraklar sayılmadığından *Manzume*, 132^b-139^a arasında gösterilmiştir (s. 532). Bu mecmuadaki eserlerin dökümü şöyledir: *Hadîs-i erba'în* (Velî Abdurrahman Ankaravî, 1^b-8^b), *Hilyetü'n-nebî* (*Hilye-i Hâkânî*, Hakanî Mehmed Bey, 12^b-32^b), *Neseb-nâme-i habîb-i Hudâ* (Mevlânâ Mevcî Paşa, 33^b-35^b), *Nazmü'l-habîb*

ölçülerindeki mecmuada suyuolu filigranlı kâğıda 16 satır hâlinde nestalik hatla yazılmış nüsha, zencîrekli, salbek şemseli, kahverengi meşin bir cilt içindedir. Cildin içi ebru kâğıtlıdır. İç kapakta "Mecmua-i Resâil" yazısı, zahrında mündericat bulunmaktadır. 1^a'da Mustafa Âşir Efendi'nin vakıf mührü ve temellük kaydı vardır.

Mecmuanın istinsahıyla ilgili bir kayda rastlayamadık. Hakanî Mehmed Bey'e (öl. 1015/1606) ait *Hilyetü'n-nebi'* nin son beytindeki (32^b) 1007/1598, bu eserin telif tarihidir.

Kaşide-i 'Adnî (= K)

Millî Kütüphane No: Yz. B. 253/13'te kayıtlı bu nüsha da mecmua içindedir (111^b-114^a)¹². Daire filigranlı kâğıdın kullanıldığı 296x113-272x74 mm. ölçülerindeki mecmuada yazı ve satırlar muhtelifdir. Mecmua şemseli, zencîrekli, kahverengi meşin kaplı mukavva ciltlidir.

fi-nuşhi'l-lebib (Mevcî, 35^b-47^a), *Kaşide-i hirremiyye* (Mevcî, 47^b-48^b) *Kaşide-i kalemiyye* (Mevcî, 48^b-51^a), *Na'î-ı şerif* (Cevâbî, 51^b-54^b), *Der-ta'rif ü tavşif-i hatt-ı işnâ 'aşer* (55^b), *Bülbül-nâme* (Feridüddin Attar, 59^b-72^b), *Mesâhat-i hendesiye* (74^b-79^a), *Nevâdirü'l-emşâl* (Mirek Muâhmed Nakşebendî Taşkendi, 79^b-138^b), *Adnî* (141^b-148^a). Mecmuanın 9^a-12^a, 56^a-59^a, 73^a, 139^a-141^a sayfalarıyla sondan üç yaprağı beyaza boş, 72. yaprağı ise kesilmiştir.

12. Mecmuada yer alan parçaların dökümü şöyle: *Şerh-i h'vâş-ı süre-i fa'clubnî tecidnî* (İbrahim Hakkı, Zeburdan, Ar. - Tü., 1^a-2^b), *Kaşide-i mimiyye-i hamriyye fi-beyân-ı hâlâtî's-sekriyye li's-şeyhi'bni'l-fârizi'l-mişriyye ve rubâ'iyât-ı fârisiyye şâdret 'an-rühâniyyeti's-seniyye li's-şeyhi 'Abdurrahmâni'l-Câmî* (Ar. - Fa., 3^b-5^b), *Min kitâbi'l-vaşâyâ'l-'Alî bin ebî Tâlib* (6^a-b), *El-la'ifetü's-şerife* (Ar., 7^a), *Âfâk-ı enfûs-i hazret-i mevlânâ küddise sırrihu'l-'aziz* (Fa., 7^b 8^a), 'Âdil b. 'Ali bin 'Âdil (Hz. Ali'nin sözlerini nazmen açıklama, Fa., 9^b 13^b), Hz. 'Ali için münacat (14^a 15^a), Şeyh Bahâuddin'in kasidesi (15^a-19^a), Şeyh Attar'dan üç, Gülşenî'den bir gazel, *Nazire-i Ni'metullah*, *Kâsım-ı Envâr'dan* gazel (19^a 19^b), *Esmâ'ü'l-hüsna* (Ali Çavuş bin Mir Ali el-Bağdâdî, 1649 tarihli, Ar., 22^b-23^a), *Esmâ-i Hüsna* (1650 tarihli, 23^b-25^b), *Mesnevî'nin* başlarından Türkçe tahmis (31^b 37^a), *Şems-i Tebrizî'den* Mevlânâ için gazeller (Fa., 41^a 54^b), *Divân-i Efendî* (55^a), *Seyyid Nesîmî* (55^b), *Seyyid Ni'metullah Velî*, İlmî, Hilmî, Muhammed Bakır (56^a), *Nizâmî*, *Senâyî* (56^b), *Fasîhî*, *Seyyid Ni'metullah Velî -terci-i bend-* (57^a), *Za'fî* (Mevlânâ için terci-i bend, 57^b), *Ebussuud Efendî* (münacat, 58^a-59^a), *Kaşide-i İsmâ'îl Efendî*, *Şahidî Efendî -terci-i bend-* (59^a), *Âşıkî* (59^b), *La'îl*, *Hüdâyî*, *Cinânî*, *Nesîmî*, *Eşrefoğlu Rûmî*, *Rûhî*, *Kâtibî*, *Sânî*, *Ulvî*, *Hâfız-ı Şîrâzî*, *Molla Câmî*, *Nizâmî*, *Şeyh Attar*, *Şeyh Sa'dî*, *Câmî*, *Talib* (60^a-64^b), *Terceme-i hâl-i Mevlânâ* (65^b-110^b), *Kaşide-i 'Adnî* (111^b-114^a), *Nesîb* (114^b), *İhtilâc-nâme* (115^b-124^b).

İstinsah kaydına rastlayamadığımız mecmuanın 23^a, 24^a, 26^b sayfalarında görülen 1649-50, o eserlerin telif tarihini göstermektedir.

Pend-i 'Adnî (= P)

Millî Kütüphane No: Yz. A. 3112'de kayıtlıdır. 218x172-180x110 mm. ölçülerinde, taç arma filigranlı kâğıdın kullanıldığı bu nüshanın her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. 6 yapraklık nüsha, ebru karton kaplıdır. Bu nüshanın da istinsah kaydı yoktur.

Tespitlerimize göre bu üç nüshadan ilki, Adnî'nin yaşadığı döneme en yakın yıllarda istinsah edilmiş olabilir. "K" nüshası daha sonra, üçüncü nüsha ise XVIII. yüzyıl başlarında istinsah edilmiş olmalıdır.

Metnin Grameri Üzerine Notlar

XV. yy. ortalarından itibaren harekenin bırakıldığı ve XVI. yüzyılda imlânın kalıplaştığı göz önünde bulundurulursa metnimizden, geleneği devam ettirmesi beklenmektedir. Sözü edilen kalıplaşmanın sınırları kesin çizgilerle belirlenemediğinden metnimizin hangi oranda EAT özelliklerini yansıttığını ve gelenekten ne kadar ayrıldığını, imlânın elverdiği ölçüde, mukayese yoluyla tespit etmeye çalışacağız.

1. Birleşik veya ayrı yazılan unsurlar

Vasıta hâli için kullanılan *ile* edatı, *Kitâb-ı Gunya*'da¹³ 206 yerde geçmiş ve tamamında kelimeye birleşik olarak yazılmıştır. (*أمکیله* *emegiyle* , *قلجیله* *kılcıla* . s. 94). Bu edat *Marzubân-nâme*'de¹⁴ de birleşik yazılmıştır (*کشییله* *kişiyile* , *آزمنیله* *azmağıla* . s.144). *Mecmūatü'n-nezâir*'de¹⁵ aynı birleşme, edatın ilk ünlüsü harfli-harekeli şekilde görülmektedir (*حسیله* *hissile* 13-1, *جان داورکیله* *cân-dāverligile* 17-10..).

Metnimizde bu edat daha çok yukarıdaki eserlerde olduğu gibi, birleşik yazılmıştır. Edatın ilk ünlüsünün vezin yardımıyla çıkarıldığı örneklerimiz şunlardır: *عالیله* *'ālimile* 32^a (K'de *'ālim ile*), *جهلیله* *cehlile* 72^a (K'de *جهلیله*), *باہشیله* *baḥşile* 133^a, *نورلیله* *nūrıla* 140^a (K'de *نورلیله* , P'de *nūr ile*), *انسیله* *insile* 141^b (K'de *ins ile*), *ورمکیله* *vèrmegile* 179^a, *روحله* *rūḥile*

13. Muzaffer AKKUŞ, *Kitab-ı Gunya*, TDK Yay., Ankara 1995.

14. Zeynep KORKMAZ, *Marzubân-nâme Tercümesi*, DTCF Yay., Ankara 1973.

15. Mustafa CANPOLAT, *Mecmūatü'n-nezâir*, TDK Yay., Ankara 1995. (Örneklerdeki rakamlar, "Tıpkıbasım" bölümünün sayfa ve satırını göstermektedir.)

rūhıladur 185^a (K'de *rūh iledür*).. Edatın ilk ünlüsünün “ ی ” harfiyle yazıldığı örneklerimiz de şunlardır: *حقیله haqqıla* 12^a, *بونکیله bunuñıla* 22^b 23^a, *رسولیه resūlile* 24^b, *عقلیه ʿaqlıla* 105^a 149^a, *شربیه şürbile* 198^b, *اختیاریه ihtiyārıla* 206^b, *جرمیه cürmile* 208^a, *علومیه ʿulūmile* 18^a (K'de *ʿulūm ile*), *عابدیه ʿābidile* 34^a (K'de *ʿābid ile*), *احقریه aḥqārıla* 34^b (K'de *aḥqar ile*)..

Yukarıdaki birleşik yazılışın (toplam 46 yerde) aksine bu edat, 19 yerde ayrı yazılmıştır: *ʿulemā ile* 37^b, *ḥırka ile* 83^b, *taşarruf ile* 101^a .. (Her üç nüshada edatın ayrı yazıldığı mısralar: 15^a, 102^a, 103^a, 137^a, 156^b, 182^b, 199^a, 205^a, 208^a). Ayrıca “A” nüshasında ayrı yazılıp öteki nüshalarda farklı olan örneklerimiz de var: *ʿilm ile* 22^a (K'de *علمه*), *āşar ile* 40^a (K'de *اثاريله*), *māl ile* 54^a (K ve P'de *ماليله*), *iʿtikād ile* 57^b (K'de *اعتقاديله*)..

“iken” zarf-fiili *Kitâb-ı Gunya*'da 56 yerde geçmiş ve tamamında birleşik yazılmıştır (*بیلürیکن bilüriken*, *تāzeyیکن tāzeyiken* .. s. 119). Aynı şekil, *Mecmūatü'n-nezāir*'de de birleşik görülmektedir *گرمیشیکن girmişiken* 9-3, *بدریکن bedriken* 61-6, *بوşیکن boşiken* 239-7 ..). Bu zarf fiilin *Marzubān-nāme*'deki yazılışı da birleşiktir (*meşğūlیکن meşğūlikiken* 27^b-8, *oynadurیکن oynaduriken* 27^b-8, *içindeیکن içindeyiken* 12^b-12..).

Metnimizde dört defa geçen bu zarf-fiil yalnız bir kelimedede birleşik yazılırken üç yerde ayrı yazılmıştır: *yoğیکن yoğiken* 8^b; *meyyit iken* 93^a, *beste iken* 122^a, *destinde iken* 128^b.

EAT devresinde ek fiilin (i-) görülen, öğrenilen geçmiş zamanlarıyla şart çekimi, gerek isim soyundan kelimelere gerekse fiillere getirilirken, birleşik yazılmaktadır. *Kitâb-ı Gunya*'dan örnekler: *oldıyıldı*, *buyurayıdum*, *virseyidüm*, *dileriseñ* .. (s.251-255). *Mecmūatü'n-nezāir*'den örnekler: *ḥarifidüm* 542-7, *bilüridüm* 8-5, *olmazısa* 47-3, *yurısañ* 105-10 .. *Marzubān-nāme*'den örnekler: *gideridi* 56^a-13, *olayıduñ* 64^a-13.

Metnimizde ise ek fiilin birleşik yazıldığı örnekler, ayrı yazılanların iki katıdır: *olurıdı* 54^b, *éyleridi* 120^b, *ويرمزدی* *vérmezidi* 126^b (K'de *ويرمزايدى* *vérmez idi*); *ايلرسك* *étmeziseñ* 98^a (K'de *étmez iseñ*), *ايلرسك* *éyleriseñ* 108^a (K'de *ايلرسك*, P'de *ايلرسن*).. Ayrı yazıldığı yerler: *men^c* *éyler idi* 120^a, *lebbeyk idi* 123^a, *kılmaz idi* 195^b; *sūretle ise* 53a, *ol ise* 145b, *rūh ise* 185^a (*روح ايسه*, K ve P'de *روحسه* *rūhısa*).

2. Düzleşme

EAT'nin ayırıcı özelliklerinden biri, ünlü yuvarlaklaşmasıdır. Kelime gövdesinde, ek ünlüsü ve bağlayıcı ünlülerde görülen yuvarlaklaşmanın hangi yıllarda dudak uyumuna bağlandığı XVI. yy. başlarında büyük ölçüde kalıplaşan imlâ sebebiyle tam olarak tespit edilememektedir. Kalıplaşmış imlâyaya rağmen metnimizin nüshaları arasında, konuşma dilindeki düzleşmeye işaret sayabileceğimiz -kaçamak- yazılışlar yer almaktadır.

EAT döneminde yuvarlak olan birinci ve ikinci şahıs iyelik ekinin bağlayıcı ünlüsü *+(U)m*, *+(U)ñ* (Timurtaş, § 23, 23, 116)¹⁶, metnimizin “K” nüshasında üç yerde “ي” harfiyle gösterilmiştir: *احواليمدر* *aḥvālimdür* 77^a, *خاطريکه* *ḥātiriña* 9^a 11^b (XVII. yüzyıldaki bu düzleşme için bk.: Develi, s. 105, 111).

-(U)ñ, *-(U)ñUz* çokluk ikinci şahıs emir ekinin bağlayıcı ünlüsü (Timurtaş, § 325), “K” nüshasında iki defa “ي” harfiyle yazılmıştır: *اوليكون* *oliñuz* 20^b, *ياپيشيك* *yapışiñ* 66^b (bk.: Develi, s. 86).

-dUK sıfat-fiil eki (Timurtaş, § 350), “P” nüshasında iki yerde “ي” harfiyle görülmektedir: *اولديغی* *oldığı* 40^b, *اولديغینی* *oldığını* 105^a (bk.: Develi, s. 73).

Ayrıca, şu iki kelimenin ünlüsü de metnimizde “ي” harfiyle yazılmıştır: *gendi* 2^b 122^b 124^a (K'de *گندو*), *gendiñi* 9^b 161^a (K'de *گندوکی*, P'de *گندينی*), *yaliñuz* 125^b (K'de *يالیکز*).

¹⁶. Faruk K. TİMURTAŞ, “Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırması I-II”, TDAY Belleten 1960, s. 93-144; TDAY Belleten 1961, s. 53-136.

3. Ünlü türemesi

Alıntı kelimelerde Türkçenin hece yapısına uymayan çift ünsüzlerin arasına dar ünlü getirilmektedir (şehir, emir, akıl ..). Eski metinler üzerinde çalışırken bu tür kelimeler aksine bir harf veya hareke yoksa, aslına uygun olarak yazılmaktadır. Metnimizdeki tek heceli ve çift doruklu bazı Arapça kelimelerde, vezin gereği iç seste (sondaki çift ünsüzler arasında) ünlü türemesi görülmektedir: *gayıbdan* 8^b (غيب), *‘ilimdür* 44^a, 153^a (علم), *cehil* 84^b (جهل), *nevm* 86^b (نوم), *haşır* 96^a (حشر), *‘acizden* 114^b (عجز), *zikir* 116^a (ذکر), *eminden* 192^b (امن).

4. Ünsüz Değişmeleri

$\tilde{n} > n$: İkinci şahıs iyelik eki ile görülen geçmiş zaman ve şart çekimindeki / $\tilde{n}$ / sesinin, “P” nüshasında bazen “ $\tilde{n}$ ” harfiyle yazıldığını görüyoruz. Bu, metnimizin yazıldığı veya istinsah edildiği dönemde söz konusu aslî / $\tilde{n}$ / sesinin kalıplaşmış imlâya rağmen / n / sesine değiştiğini göstermektedir (bk.: Duman, s. 146-147). “P” nüshasındaki örneklerimiz, şunlardır: *‘ömrüñe* 4^a (عمره *‘ömrüne* P), *hâtırınā* 9^a 11^b (خاطرنه , خاطرينه *hâtırına* P), *gendiñi* 9^b (كنديني *gendini* P), *haḳḳuñda* 15^b (حقتده *haḳḳında* P); *bildüñ-mi* 9^b (بلدنى *bildin-mi* P), *añladuñ-mı* 13^b (اڭلادنى *añladın-mı* P); *eyleriseñ* 108^a (ايلرسن *eylerisen* P), *bildiseñ* 203^a (بلدىسن *bildisen* A, K, P).

$g > y$: Yalnız bir yerde görülmektedir: *étmege* 99^b (ايتمه *étmeye* K).

5. Hâl eklerinin farklı işlevde kullanılması

Eski Anadolu Türkçesinde yükleme hâli ekinin seyrek olarak yönelme hâli eki yerine kullanıldığını biliyoruz (Timurtaş, § 136; Akkuş, s. 183). Metnimizde ise bunun aksine örneklerle karşılaşılıyor. Şu cümlelerde nesne alması gereken fiiller, yönelme hâli ekli tamlayıcı almıştır: *her kim anlardan emîn olmağa eylerse recā* 67^b (K’de *olmağı*), *hem beyān étdi bize kim ‘ulemāya kıoya nās* 71^a (A ve P’de *‘ulemāyı*), *elini kimseye öpdürmege men^c eyler idi* 120^a.

Hâl eklerindeki bir başka nöbetleşme de bulunma hâli eki ile çıkma ve yönelme ekleri arasındadır. EAT’de bulunma hâli eki ara sıra çıkma hâli eki işlevinde kullanılabilir (Timurtaş, § 140; Akkuş, s. 185). Metnimizde buna tek örnek var: *ne şerī‘at ne tarīkat ne haḳīkatde haber* 74^a. Buna karşılık metnimizde, çıkma hâli ekinin bulunma hâli eki yerine

kullanıldığına dair bir örnek gösterebiliyoruz: *ravza-i terk-i dü 'ālemden olur çehre-küşā* 107^b (A ve P'de 'ālemde). Öte yandan metnimizdeki bir örnekte, bulunma hâli ekinin yönelme hâli eki işlevinde kullanıldığı görülmektedir: *sizde va'z étmedüm 'ilmi ki 'azāb eyleyeyin* 39^a (P'de size).

6. Ek fiil

EAT döneminde ek fiilin -bildirme- üçüncü teklik şahsı için *durur* (< tur-ur) yanında, hece yutumuyla gelişen *+dur / +dür* eki de kullanılmıştır. Metnimizde, “*durur*” şekli varlığını korumaktadır: *Yok-durur* 2^b, *füyūzāt-ı ilāhiyye durur* 99^a, *ol-durur* 138^a 166^b 171^b, *cenāhaynı-durur* 193^b; *ne-durur* 13^a, *kim-durur* 65^b, *kāmil-durur* 93^b ..

7. Fiil çekimi

Metnimizdeki fiil çekimleri konusunda üzerinde durulabilecek noktalar şunlardır.

Emir kipi

Eski Türkçeden beri kullanılan *-ayın /-eyin* birinci teklik şahıs ve *-ñuz /-ñüz* ikinci çokluk şahıs eki, metnimizde de varlığını korumaktadır: *'azāb eyleyeyin* 39^a (K'de *eyleyeyim*), *dēyeyin* 118^a, *i'lām ēdeyin* 142^b (K'de *ēdeyim*), *iftihār étmeñüz* 131^a.

İstek kipi eki -a /-e

Bu ek, istek kipi çekiminde kullanılırken, dolaylı olarak dilek kiplerinin öteki çekimlerinin (şart, gereklilik, emir) ifadesini de taşır. Taşımakla kalmaz, doğrudan o kiplerin işlevini yerine getirir. Bu ek, istek yanında geniş, gelecek, şimdiki zaman .. gibi değişik görevlerle de karşımıza çıkmaktadır (Timurtaş, § 315-320; Korkmaz, s. 165, 167-68, 171-73).

Ekin, aslî görevi olan istek için kullanılmasına örnekler: *bulmayalar fırsat añā* 4^b, *kelimāt eylemek Allāh u Resūlile ola* 24^b, *din ü imānuñı hıfz eyleye tā kim Mevlā* 82^b, *haşr olmayasın* 96^a.. Emir ifadesiyle kullanıldığına örnekler: *kıyās étmeyesin* 91^a, *'abd odur k'anda taşarruf ile mülk olmaya hiç / rızq u melbūs u vücūdī dañı Mevlānuñ ola* 101^{ab}, *şöyle kim cem^c-ma^ca'l-farq ile zevk étmeyesin / ola tevhid kıyās étdüğün ilhād ü hevā* 102^{ab}.. Şart görevinde kullanılmasına örnekler: *nūr-ı Hakkıla cihān pür ola sen görmeyesin* (“dolu olsa”) 12^a, *eger ol şems-i haqıkat senün ēy tālib-i Haq / mañla^c-ı kalbūne bir gün ki ziyā-güster ola* (“ışık yayarsa”) 148^{ab}, *ger müyesser ola* (“olursa”) 198^a.

Ekimiz en çok, geniş zaman işlevinde karşımıza çıkmaktadır: *özge fırsatdur anı bulmayasın bir dem ola* (“bir an olur, onu bulamazsın”) 3^b, *nūr-ı Hakkıla cihān pūr ola sen görmeyesin / gidesin böyle hemān şeş cihetūñ ğaflet ola* (“görmezsin”, “gidersin”) 12^{ab}, *nevm-i ‘ālim yēg ola cāhilūñ ihyāsından* (“üstündür”) 26^a, *hiç müsāvi ola-mı dēdi kelāmında Hudā* (“olur mu, olabilir mi”) 32^b, *dēdi a‘māl-i keşire ola cehlile kalil* (“az olur, azalır”) 35^a. Metnimizin pek çok yerinde *ola* şekli, geniş zaman işlevindedir (56^a, 59^b, 92^b, 184^a, 198^b ..).

Bu ek geniş zaman için kullanılınca, sıfat-fiil göreviyle de karşımıza çıkacaktır: *dağı cāhil deme ol şahşa ki fi‘l ü kavli / i‘tikād ile hişālī Şeh-i levlāk’e uya* (“İşi, sözü, itikadı ve hasletleri Hz. Muhammed’e uyan insana cahil deme.”) 57^{ab}, *bir kabile gele k’imāna qarib olmayalar* (“İmana yakın olmayan -veya olmayacak- bir kabile gelecek.”) 68^a..

-ğay /-gey > -ğa /-ge gelişmesiyle ortaya çıkan bu ek, geniş zamanla birlikte gelecek zaman da ifade eder: *üdḥulūhā bi-selāmin dēyeler bir gün ola* 18^b, *hem rivāyet olunur vezn ola yevmü‘l-mizān* 37^a, *bir zamān ola ki cūhhāle uya bay u gedā* 71^b..

İstek eki, EAT döneminde şimdiki zaman için de kullanılmıştır (Korkmaz, s. 167). Metnimizde ekin bu işlevini, geniş zamanın içinde görebiliyoruz: *neye geldūñ biricik ‘āleme fikr etmeyesin / gelmeye ḥatırıña mebde’ ü merci‘ kaç‘ā* 11^{ab}, *nūr-ı Hakkıla cihān pūr ola sen görmeyesin / gidesin böyle hemān şeş cihetūñ ğaflet ola* (“görmezsin / görmüyorsun”, “gidersin / gidiyorsun”) 12^{ab}.

İstek eki, sebep bildiren edatlarla birlikte, “-ınca, -dığı zaman” anlamında zarf-fiil işlevini üstlenir (Timurtaş, § 318): *ḥāşılı mādih-i Allāh u Resūl ola çün / nice mümkündür anuñ fazlını etmek inşā* 48^{ab}, *saña izḥār eder aḥvāl-i kıyām-ı ḥaşrı / çü zuhūr eyleye ‘İsā toğa mağribde zükā* 94^{ab}, *dāḥil-i cennet-i firdevs olup āzād olasın / çünki ihyā olasın ba‘de kıyāmü‘l-mevtā* 95^{ab}, *çün beḳāya eresin nite fenādan soñra / saña lā-būd-durur elbette beḳā içre fenā* 112^{ab}.

Bu ek, Farsça bazı edatlarla birlikte kullanıldığı zaman cümleye, -mA /-mAK mastar ekinin anlamını kazandırır (Timurtaş, § 319): *ne revā buncılayın ‘ömr-i girān-māyeñi sen /ēdesin hezl ü ‘abeş yerlere şarf u ifnā* (“Mayası kıymetli ömrünü gereksiz ve boş yerlerde harcaııp yok etmen yakışık almaz.”) 5^{ab}, *ne revādur aña sa‘y etmeyesin şubḥ u mesā* (“.. ona çalışmaman reva değildir.”) 26^b, *ol sa‘adet saña besdür k’ēde Hakk ‘ilmi naşib* (“Allah’ın ilmi nasip etmesi, senin için yeterli bir saadettir” -veya: Allah’ın ilmi nasip edeceği o saadet, senin için yeterlidir.”) 29^a.

İstek ekinin *ol-* yardımcı fiiliyle kalıplaştığı *ola* şekli, soru cümlesinde yüklemden sonra gelince “acaba” edatını karşılar¹⁷: *merci'ün n'olsa gerek gendiñi bildüñ-mi ola* 9^b, *gör meşâriqda fe-zallū vü ezallū kim ola* 72^b, *aşlına varıcağ ol gör hele sen kimsiñ ola* 185^b.

Geçmiş zaman

Metinde, geçmiş zamanın bildiğimiz ekleri (*-dI / -dU ; -mIş*) yanında, bir örnekte, *-Up* zarf-fiil ekiyle *dur-* yardımcı fiilinin ekleşmiş olarak kullanımına rastlıyoruz: *katı çok kimse bu teyhâda olupdur helkâ* 96^b. Öğrenilen (duyulan, anlatılan, belirsiz) geçmiş zaman eki diye adlandırılan bu şekil, geçmişte süreklilik ve kesinlik ifade etmektedir.

Gelecek zaman

Şart ekinden sonra *gerek* kelimesi getirilerek EAT döneminde gereklilik kipi için kullanılan “-*sa gerek*” şekli, metnimizde gelecek zaman ifade etmektedir (Timurtaş, § 329): *âkıbet n'olsa gerek hâtıra gelmez aşlâ* 7^b, *merci'ün n'olsa gerek gendiñi bildüñ-mi ola* 9^b, *ba'dehū eyle nazâr n'olsa gerekdür dünyâ* 10^b.

Şimdiki zaman

İlk defa XIV. yüzyılda görülen, XV. yy. eserlerinde rastlanmayan ve XVI. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren *-yor* eki, metnimizde bir yerde geçmektedir (Mansuroğlu, *TTŞ*, s. 267-268; Timurtaş, § 314; Develi, s. 96-98): *saña hıdmet ediyor şems ü kamer arz u semâ* 14^b (ایده یود).

8. Zarf-fiiller

Metnimizde, EAT dönemine ait şu iki ek görülmektedir:

-IcaK eki, “-*ınca*” anlamındadır: *nice mağrūr olasin sende vücūd olmayıcak* 184^a, *aşlına varıcağ ol gör hele sen kimsiñ ola* 185^b.

-Inca eki, “-*incaya kadar*” anlamıyla yaşamaktadır: *yine ömrinde doyunca yemedi hubz-ı şa'ir* 129^a. Bu ek, günümüz Türkçesindeki anlamıyla EAT'den beri (Timurtaş, § 359) kullanılmaktadır. Metnimizdeki örnek: *bilmeyince nice mümkün teba'iyet ayâ* 19^b.

17. Bu edatın farklı kullanımları için bk.: Necati DEMİR, “Eski Türkiye Türkçesinde ‘ola’ Edatı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 2. S., Sivas 1996, s. 177-186.

METİN

- A.141^b Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm
 K.111^b
 P.1^b (*feqlâtün, feqlâtün, feqlâtün, feqlün*)
- 1 — Güş-ı hüşuñ tüt eyâ cevher-i ḥikmet-cüyâ
 Saña bu dürleri nazm eyleyüp êtdüm ihdâ
- 2 — Kimi âyât u eḥâdiş kimi aḥbâr-ı kirâm
 Yok-durur bunda benüm gendi kelâmum kaṭcâ
- 3 — Dünya kim *mezra^catü'l-âḥire* 'dür kıлма hebâ (1)*
 Özge fırsatdur anı bulmayasın bir dem ola
- 4 — Bir nefes ^cömrüñe ḥor bakma ki ḥaşr olduğı vaḳt
 İns ü cin tâlib olup bulmayalar fırsat aña
- 5 — Ne revâ buncılayın ^cömr-i girân-mâyeñi sen
 Êdesin hezl ü ^cabeş yerlere şarf u ifnâ
- 6 — *İnne'l-insâne le-fi ḥusrin* 'i güş êtmeyesin (2)
A^czamu'l-ḥusri muzi'l-vaḳti bi-hezlin ve hevâ (3)
- 7 — Bül^cacebdür ki geçer ^cömri gider her kişinüñ
^cÂkıbet n'olsa gerek ḥâtıra gelmez aşlâ
- 8 — Raḥm-i mâderde senüñ şüretüñi kıldı dürüst
 Ḥaberüñ hiç yoğıken êtdi ḡayıbdan peydâ
- 9 — Andan evvel ne idüñ ḥâtırına gel^cli-mi hiç
 Mercüñ n'olsa gerek gendiñi bildüñ-mi ola
- 10 — Başar-ı kalbün açup gör nedür evvel nefsuñ
 Ba^cdehü eyle nazar n'olsa gerekdür dünyâ
- 11 — Neye geldüñ biricik ^cäleme fikr êtmeyesin
 Gelmeye ḥâtırına mebd^c ü merci^c kaṭcâ
- 12 — Nür-ı Hakkıla cihân pür ola sen görmeyesin
 Gidesin böyle hemân şeş cihetüñ ḡaflet ola

Başlık: *Kaşide-i 'Adni* K, *Pend-i 'Adni* P.

1 cüyâ: *güyâ* K.

* İtalik haflerle dizdilen ibare ve iktibaslarla ilgili açıklamalar, metnin sonundadır.

7 geçer: *gider* K, gider: *geçer* K.

9 geldi-mi: *gelmedi* K.

12 hakkıla: *حَيْفَلَا* K, *vaḥdetle* P.

13 Ne-durur sem^c u başar şemm ü kelâmî sende
Añladuñ-mı ki nedür ^câlem-i nevm ü ru'yâ

14 Devr éder seb^c tıbâk üstüñe pervâne mişâl
Saña hıdmet édiyor şems ü kamer arz u semâ

A.142^a

15 Seni *fi-aḥsen-i taḳvīm* ile ta^czīm étdi (4)
Geldi ḥaḳḳuñda kelām-ı *ve-leḳad kerremnâ* (5)

16 Ol ḡanīmet ki aña reşk éder aṣḥâb-ı ḳubūr
Ḥamdü li'llāh ki müyesserdür o dem şimdi saña (6)

17 Taleb-i ^cilme anı şarf édüp evvel cehd ét
Ḳılduñ *el-'ilmü emāme'l-'amel* 'e çün işḡâ (7)

18 *Daḳḳu ebvâb-ı ferâdis* ^culümile müdām (8)
Üdḥulühâ bi-selāmin dēyeler bir gün ola (9)

19 İḳtidādur ^camel âyât u ḥadiş ü şuḥbe
Bilmeyince nice mümkin teba^ciyyet âyâ

20 ^cİlm-i Ḳur'ânı ta^callüm dahı ders étmegile
Baña mensüb oluñuz dēdi o Ḥallâḳ-ı verâ

21 Göz sevâdıyla beyâzından eşedd-i akreb
Cehl ile'l-küfri ḥaber vērđi Şeh-i *ev-ednâ* (10)

P.2^a

22 ^cİlm ile çün bilinür ḥazret-i Ḳur'ân-ı ^cazīm
Bunuñıla bilinür mu^ccize-i şems-i hüdâ

23 Bunuñıla bulur Allāhını her yerde kişi
Bunuñıla bilür evşâf-ı Ḥudâyı dānâ

24 Ne şerefdür bu ki Ḳur'ân u ḥadişüñ şuḡlı
Kelimât eylemek Allāh u Resülile ola

25 Ḥabl-i Ḳur'ân u eḥâdişe teşebbüs ḳıldı
Kümmel-i ehl-i şafâ ḥullaş-ı aṣḥâb-ı vefâ (11)

26 Nevm-i ^câlim yēḡ ola cāhilüñ iḫyāsından
Ne revâdur aña sa^cy étmeyesin şubḥ u mesâ

16 ol: o P, aṣḥâb-ı: erbâb-ı K.

18 ebvâb-i: *esbâb-ı* K, gün: *dem* K.

19 şuḥbe: *şuḥufe* K.

23 bulur: *bilür* K, bilür: *görür* K.

24 bu ki: *saña* K, Ḳur'ân u ḥadişüñ: *Ḳur'ân-ı 'azimûñ* K.

- 27 *Uflübü'l-^cilme mine'l-mehdi ile'l-lahd 'i* dağı (12)
 Taleb-i ^cilmüñ eder saña vücübın inhâ
- 28 Rûze-i rûz u kıyâm-ı şebile bir seneden
Nazratü'l-^câlimi hayrun dedi Maḥbüb-ı Hudâ (13)
- 29 Ol sa^câdet saña besdür k'ède Hakk ^cilmi naşib
 Ne demekdür nazar et *yülhimühü li's-sü^cadâ* (14)
- 30 Zât-ı pâkiyle *ülü'l-^cilmi* ma^can zikr etdi (15)
 Şehide'llâhu 'ya kıl sem^c-i şühüdün ilkā
- A.142^b
- 31 *Rabbi zidni ^camel*en gelmedi ta^clim-i du^câ (16)
 Naşş-ı kâti^cdur anuñ fazlına *zidni ^cilmen* (17)
- 32 Zümre-i merde-nihâd-ı cühelâ ^câlimile
 Hiç müsâvi ola-mı dedi kelâmında Hudâ
- 33 Evvelâ nâzil olan âyet-i *ıkra'* 'dur kim (18)
 İsm-i Rabb üzre anı kıldı muḳaddem Mevlâ
- 34 Fazl-ı ^câlim nicedür ^câbidile dedi Resül
 Ümmetümden racül-i aḥḳarıla ben meşelâ
- 35 Dedi a^cmâl-i keşire ola cehlile kalil
^cAmel-i cüz'i bulur ^cilm ile tekşir ü bahâ
- 36 Bâ^ciş-i ^cişmet-i ümmet ^culemâdur dedi hem
 Ümmetüm hâlik olur olmasa şımf-ı ^culemâ
- 37 Hem rivâyet olunur vezn ola yevmü'l-mizân
 Şol midâd-ı ^culema ile demâ'-i şühedâ
- 38 Dağı bir yerde buyurdı ^culemâya dëye Hakk
 Sizi evvel bilüp êtdüm yine ^cilmüm i^ctâ
- K.112^a
- 39 Size vaz^c êtmedüm ^cilmi ki ^cazâb eyleyeyin
 Cümleñüz maḡfiret êtdüm kılıp ihsâna sezâ
- 40 Oldı âsâr ile şâbit ^culemâ-yı ümmet
 Eşref-i ehl-i behişt olduğı bî-reyb ü mirâ

27 vücübın: vücüdın K.

31 gelmedi: gelmedi-mi P.

36 hem: Resül P.

37 vezn ola: vezn-i K.

39 size: sizde A K, eyleyeyin: eyleyeyim K.

- 41 Ba^cs olur iki melek kabrine ta^clim eyler
Fevt olan t̄alib-i ^cilme dēdi tā rüz-ı cezā
- 42 Taht-ı aq^dāmına ferş eyleyeler ecnihasın
Rāh-ı t̄ullāba varup ḥayl-i melek lā-yuḥṣā
- P.2^b
- 43 ^cUlemādur çü *nebiyyūn-ı benî İsrā'il* (19)
Enbiyānuñ dēdi vārişleridür hem ^culemā
- 44 Ki ^cilimdür sebab-i ḥulḳ u nizāmü'd-dāreyin
Bā^ciş-i neşr-i kütüb merdümek-i arz u semā
- 45 Ne şerefür ki şabî vaqt-i şürü^cında añā
Vālideyninden olur cümlet-i āsām cüdā
- 46 *Mā-ḥalakte* āyetine kıl begüm im^cān-ı nazar (20)
Ya^crifūn 'ıla beyān oldı ^cibādet ammā
- A.143^a
- 47 *Ya^crifūn* 'ı dēmeyüp lafz-ı ^cibādetle ğaraz (21)
Sebeb-i ma^crifeti t̄alibe eyler imā
- 48 Hāşılı mādih-i Allāh u Resül ola çün
Nice mümkindür anuñ fazlını ètmek inşā
- 49 İmdi ^cilmüñ ^camele eyle muḳārin sa^cy èt
İkisiyle bulunur āyine-i zāt-ı Ḥudā
- 50 İkisi birbirine lāzım u lā-büddür kim
Birisile yalnız maşlahat olmaz ciddā
- 51 ^cÖmrini ^cilm ü ^camel cem^cine şarf eylemeyen
Ḥāk-ber-ser kılup ètsün şeb ü rüz āhıla vā
- 52 Bā^ciş-i ^cizz ü şeref ^cilm ü ^cameldür taḥḳiḳ
Küntü kenz 'e nazar èt kılma şaḳın çün ü çirā (22)
- 53 Şerefūñ kālbüd ü heykel ü şüretle ise
İki gez rāh-ı bevlden çıḳup olduñ peydā
- 54 Māl ile olsa şeref Aḥmed ü Mūsādan e^caz
Ki Ebü Cehlile Fir^cavn olurıdı ḥāşā

45 şürü^cında: şürü^cından K, cümlet-i: cümleden K.

47 dēmeyüp: dēmedi K.

48 anuñ: ki anuñ K.

52 ^cilm ü ^cameldür: ^cilmdür çün K.

53 heykel: كوكب K, heykelle P.

- 55 Baḥş-ı zer eyledi Kārūna vü İdrise ʿulūm
Biri *taḥte'l-ʿarazīn* ü biri *mā-fevḳ-ı semā* (23)
- 56 ʿĀlim oldur ki aña zāhir ola ʿayn-ı kādīm
Bunda aʿmā olan oldur yine anda aʿmā
- 57 Daḥı cāhil dēme ol ṣaḥṣa ki fiʿl ü kavli
İʿtikād ile ḥiṣālī Şeh-i *levlāk* 'e uya (24)
- 58 İʿtikāduñ ṣaḳın āsār-ı Nebī kıldı beyān
Yētmiş üç fırkadan ancak biridür ehl-i hüdā
- 59 Bize ol fırkayı bildürdi ki ḥulḳ u kavli
İʿtikād u ʿameli ḥuṭṭa-i şerʿ üzre ola
- 60 Bākī yētmiş ikinüñ altısı ey tālib-i Hāḳ
Fırāḳ-ı zāllezlerüñ ḥayline oldı rü'esā
- 61 Her biri on ikişerden cün olur yētmiş iki
İʿtikādātı yüzinden olup *ehlü'l-ehvā* (25)
- 62 *Fe-hüve red* haberi anları taʿyīn etdi (26)
El-ḥazer her birine ʿālim olup kılma ḥaṭā
- A.143^b
- 63 Mü'min-i muʿteḳid-i şerʿ pür-āsām olsa
Menzil-i āḥırı ʿuḳbāda cinān-ı ʿulyā
- P.3^a
- 64 İʿtikādı sünen ü şerʿa muḥālif olsa
Gendi kāfir ʿameli laḡv yeri nār ebedā
- 65 *Ḳad-zera'nā li-cehennem* 'deki esrārı gören (27)
Kim-durur *bel-hüm ezall* 'ı bilüp etmez ifṣā (28)
- 66 Geldi ol-dem ki dēnildi *keşūra'd-deccālūn* (29)
El-ḥazer pek yapıṣuñ şerʿa k'odur rāh-nümā
- 67 Āḥır sūre-i *kehf* 'i oḳusun dēdi Resül (30)
Her kim anlardan emīn olmaḡa eylerse recā
- 68 Bir ḳabile gele k'imāna ḳarīb olmayalar
Anlaruñ ṣavm u ṣalātı dēdi Ḥāzret çoḡ ola

60 zāllezlerüñ: *zāllezlūn* K.

66 ki: - P, k'odur: *k'eder* P.

67 olmaḡa: *olmaḡı* K.

68 k'imāna: *imāna* P, çoḡ: *çoḡ* P.

- 69 Dağı bildürdi ^caleyküm bi-sevâdin a^czam (31)
Hıfz-ı dîn etmeg için ümmete Şâh-ı ^cukbâ
- 70 Pir-i pür-^cilm ü sünen oldu sevâd-ı a^czam
Şeyh-i nâ-vâşıla diğ dediler erbâb-ı nühâ
- 71 Hem beyân etti bize kim ^culemayı koya nâs
Bir zamân ola ki cühhâle uya bay u gedâ
- 72 Vêreler cehlile fetvâ olalar zâll u muzıll
Gör meşâriğda fe-zâllü vü ezâllü kim ola (32)
- 73 Dêmedi Hâzret-i Allâh u Resûl ü aşhâb
Ol kelâmı ki taşavvuf dëyü söyler cühelâ
- 74 Ne şerî^cat ne tarîkat ne hâkîkatde haber
Küfri ezber okuyup dër ki hâkîkât^cdür ha
- 75 Muhrâğ-ı nâr tecellide vücûd olmaz hiç
Mâhi-i bahır-ı hâkîkat olan ölmez güyâ
- 76 Pir-i pür-hikmet ü müstağrâğ-ı deryâ-yı şühûd
Dedi hâkîkında anuñ kelle lisânüh dâñâ (33)
- 77 Hem buyurdi ki hâkîkat benüm ahvâlümdür
Dağı aqvâlüm olur şer^c müşebbeh bahra
- K.112^b
- 78 Kavî-i meşrû^cı hâkîkat olur ahvâli kamu
Terk-i kâl eyler anuñ tâbî^ci kılmaz da^cvâ
- A.144^a
- 79 Kıl ü kâlile o kim bahş-i hâkîkat eyler
Bî-haberdür dili hâlîdür anuñ tabl-âsâ
- 80 Bu nuğüşî siyeh eyler dili esved dëme kim
Kelîm-i tîrededür âb-ı hayât-ı ma^cnâ
- 81 Ehl-i zâhir dëyü ta^cn eyleyen ehl-i şer^ca
Yokdur ilhâd ü zâlâliyyetine reyb ü mirâ
- 82 Şerlerinden şıgın Allâha reh-i şer^ci gözet
Dîn ü imânuñı hıfz eyleye tâ kim Mevlâ

74 hâkîkât^cdür: hâkîkat-dürür P.

77 şer^c müşebbeh bahra: şer^c-i mübine aqvâ K, şer^c: şer^ca P.

79 o kim: ol-kim P.

81 yokdur: yok-durur P.

82 şıgın: şakın P.

- 83 Vecd ü hālāt ü tahalluqla şühūd ü cezbe
Kil ü kāl oldu bu gün hırka ile tāt u °abā
- 84 Vecd ü hāle bu şıfatlarla vuşul emr-i muhāl
Kibr ü buğz u hased ü hırş u cehl °ucb ü riyā
- p.3^b
- 85 Hurrem-i °ālem-i lāhūta érer kimde ki var
°İlm ü hilm ü edeb ü hulq u seḫā vecd ü şafā
- 86 Vaşl éder °ālem-i kudse bu hıḫāl-ı ḫamse
Killet-i ekl ü nevm °uzletile şamt u rızā
- 87 Baḫn-ı cāyi°de durur ḫikmet-i envār-ı Hudā
Hem işitdün ki tecevvü°de durur va°d-i liḫā
- 88 Hiç bu mümkin-mi ki ten-perver ü ḫammāl-i necis
Ola şāyeste-i envār-ı şıfāt u esmā
- 89 Ehl-i ḫaḫ ḫāmil-i kāzūre vü encās olmaz
Çün melek cāna kıılır mā°ide-i nūrī ḫıdā
- 90 Nazar eyleñ daḫı lā-ya°rifühüm ḫayri °ye (34)
Evliyā taḫte kibāb içre olurlar ihfā
- 91 Girer ol ziyye ki hiç anda kıyās étmeyesin
°Uḫalā bilmez anı ḫanda ḫalupdur ḫamḫā
- 92 İmdi her şaḫşa şaḫın kıılma ḫaḫāretle nazar
Şāyed iḫlīm-i beḫānuñ o da bir şāḫı ola
- 93 Bir nefesde seni meyyit iken ihyā eyler
Nefes-i mürşid-i kāmīl-durur enfās-ı Hudā
- 94 Saña izḫār éder aḫvāl-i kıyām-ı ḫaḫrı
Çü zuhūr eyleye °İsā toḫa maḫribde zükā
- A.144^b
- 95 Dāḫil-i cennet-i firdevs olup āzād olasın
Çünki ihyā olasın ba°de kıyāmü'l-mevtā (35)

85 °ālem-i: - P, ki var: *ola* K, vecd: *şıdḫ* K.

87 va°d-i: *zūhd-i* K.

90 lā-ya°rifühüm ḫayri°ya: - K, olurlar: *olur* K.

91 ḫalupdur: *bilüpdür* P.

92 her: *bir* K.

94 çü: *çün* K P.

95 āzād: *rāz* K.

- 96 Lik bunda hâzer ét münkire haşr olmayasın
 atı o kimse bu teyhâda olupdur helkâ
- 97 Her biri âyinedür âhara iz^cân ét kim
 Birin inkâr édüp ilhâdı şaın görme sezâ
- 98 Melekût-ı felek ü arza duhûl étmeziseñ
 Def^cateynile tevellüd eger étmezsiñ ahâ
- 99 Şeş cihet cümle füyüzât-ı ilâhiyye durur
 ıl hemân ahz-ı füyüz étmege taşil-i vi^câ
- 100 Bâb-ı tevhide ^cubüdiyyeti zann eyleme zıd
^cAbduhû oldı resûl üzre muaddem itâ (36)
- 101 ^cAbd odur k'anda taşarruf ile mülk olmaya hiç
 Rız u melbûs u vücûdı daı Mevlânuñ ola
- 102 Şöyle kim cem^c-ma^ca'l-far ile zev étmeyesin (37)
 Ola tevhid kıyâs êtdügün ilhâd ü hevâ
- 103 Şol-ki taqlid ile âl eyler ene'l-Hâ sırrın
 Hem ^cubüdiyyeti gendinden êder dür u cüdâ
- 104 Bî-edebdür aña bî-şek harâ oldı harâm
 Harem-i hâş-ı serâ-perde-i Şâh-ı a^clâ
- 105 Bu enâniyyet ü ^caklıla muhâl olduını
 Harra Mûsâ şa^cikâ âyeti eyler imâ (38)
- P.4^a
- 106 Êtmedi Sidreyi bir zerre tecävüz Cibril
 Refrefile bulunur mertebe-i ev ednâ (39)
- 107 Şeh-i esrâr-ı ma^câni-yi şifât u esmâ
 Ravza-i terk-i dü ^câlemde olur ehre-küşâ
- 108 ^cÂlem-i berri geçüp bahra duhûl eyleriseñ
 Şaın emvâcı kıyâs eyleme ^cayn-ı deryâ

96 bunda: bundan K.

99 taşil-i vi^câ: taşil-i du^câ K, taşil ü ^cabâ P.

100 ^cabduhû: ^cabdu K.

101^(b) Mûdde^ciler gibi hergiz étmeye taşil-i rızâ K.

104 bî-şekk harâ: bî-şekk ü mirâ K.

105 imâ: inhâ K.

107 ^câlemde: ^câlemden K.

108 deryâ: ru'yâ P.

- 109 Çünkü ol bahra nihâyet dahı gâyet yokdur
 ʿAyn-ı deryâdan anı bil degül ʿaynı hâşâ
- 110 İttihâd eyle hülûle hâzer ét olma qarib
 Ol degül kim ola müstelzim-i işbât-ı sivâ

A.145^a

- 111 Cümle zerrât-ı cihân mazhar-ı esmâ vü şifât
 Gayrı vü ʿaynı degül zât-ı şifât u esmâ
- 112 Çün beķâya eresin nite fenâdan şöra
 Saña lâ-bûd-durur elbette beķâ içre fenâ
- 113 V'escûd 'ile ʿamel ét bundadur ol havf-ı ʿazim (40)
 İnnel-insâne le-yetgâ en-ra'âhü's-tagnâ (41)
- 114 İn-şekertüm le-ezidenneküm inʿâmından (42)
 Behrever ol aña ızhâr-ı ʿacizden zirâ
- 115 Saña ol şükri naşib étdügi bir niʿmetdür
 Şükrin anuñ dahı vâcib-durur étmeñ ifâ
- 116 Lâzım ol şükre dahı şükr zikir şümme fe-şüm
 ʿArz-ı ʿacz eyledüğine sebep oldur ʿurefâ

K.113^a

- 117 Vâşıl-ı bâtın-ı Hâzret olan oldur mürşid
 Çeşmine fettebiʿünî 'den ola kühl-i cilâ (43)
- 118 Saña ahlâķ-ı Resûlî dèyeyin bir miķdâr
 Kimde ol hülķi bulursañ tebaʿiyyet kıl aña
- 119 Bû Hüreyre buyurur on sene hıdmet étdüm
 Niçün étdüñ bu işi dèmedi bir kerre baña
- 120 Elini kimseye öpdürmege menʿ eyler idi
 Nerede olsa cülüs eyleridi bi-pervâ

110 qarib: qarın K, sivâ: hevâ K.

111 gayrı: ʿaynı K, ʿaynı: gayrı K, zât-ı: dânc-i K, - P.

112 nite: yine K P, lâ-büddür: lâ-bûd-durur P.

113 havf-ı: zevķ-ı K. behrever: behredâr K.

115 şükrin: şükrün P, anuñ: - P, ifâ: ibķâ K.

116 dahı: yine K, zıkr: diger K.

117 ola: olan K.

118 dèyeyin: dèyeyin ben P.

119 bu: bir P, bu işi dèmedi: dèmedi bu işi K.

120 kimseye öpdürmege: öpdürmege kimseye K.

- 121 Aña ta^czîm edene dèrdi *ene'bnü'mra'etin* (44)
Degülem mir ü melik belki-de bir ^cabd-i Hüdâ
- 122 Bunca eşrâf miyân-beste iken hıdmetine
Hırkasın gendi diküp ğasl edüp etmezdi ibâ
- 123 Herkesün hıdmetin edüp sözi lebbeyk idi hep
Da^cvet etse anı aşhâb u şabi ^cabd ü imâ
- 124 ^cAlefin nâkasına gendi vèrüp bağlarıdı
Ekl edüp hâdimile eyleridi kens-i finâ
- 125 Meclise gelse kılup şaff-ı ni^câli tercih
Yalıñız sūka çıkup eyleridi bey^c u şirâ
- 126 Sūkdan hamlını zâhrına urup hāmildi
Kimseye vèrmezidi her ne kadar etse recâ

A.145^bP.4^b

- 127 Hem binüp sâde hımâra dağı eylerdi redif
Birisı bizde bunıñ var mıdur eyvâ derdâ
- 128 Aña zer olmağa ^carz etdi cibâl-i Mekke
Dağı destinde iken bunca ğanâyim cem^câ
- 129 Yine ^cömrinde doyunca yemedi hubz-ı şa^cir
Rida^cın rehn edüp alurdi ^ciyâline ğidâ
- 130 Ümmetüm hiç birisi birine fahr eylesesün
Baña vağy oldı tevâzu^c dèyü eylerdi nidâ
- 131 İftihâr etmeñüz *el-mü'minü küllün ihveh* (45)
Cümle bir pâdişehün kullarısız bay u gedâ
- 132 Bu tevâzu^cla yine şöyle mehâbet varıdı
Ra^cde ağız eyleridi kim nazâr etseydi aña
- 133 Kaşd edüp bahşile gelmişdi aña bir kâfir
Sell-i seyf eyledi ol Hâzrete bir gün tenhâ

121 ene: - K.

123 u şabi ..: - K.

127 redif: - K.

129 rida^cın: dir^ci K, edüp: idi K, alurdi: alup K, ^ciyâline: chl (ü) ^ciyâline K.

130 hiç birisi: birisi hiç K,

131 bay: şâh K.

133 gün: kerre K.

- 134 Cismine lerze érüp seyfi düşer destinden
Hâzret alup kılıcın yine aña eyler ʿatâ
- 135 Bu hışâlile taħalluķ édüp aşhâb-ı ʿizâm
Buldılar devlet-i ʿuzmâ derecât-ı ʿulyâ
- 136 Zâtına nisbet olunsaydı anuñ şüreti ger
Hiç bu maķdür beşer miydi nazar kılmaķ aña
- 137 Bilür ol kimse ki *yâsîn* ile *tâhâ* 'yı bilür
Añlar ol kimse ki *nûn ve'l-ķalem* 'i añlar ola (46)
- 138 Ol-durur muhyi-i mevtâ-yı haķiķat-cüyân
Âb-ı hayvân-dih-i ʿatşân-ı feyâfi-i fenâ (47)
- 139 Maħzen-i genc-i vücüd u ķalem-i levh-i zuhür
Maṭla^c-ı şems-i haķiķat şeh-i iklim-i beķâ
- 140 İsm-i aʿzam odur ol nûrıla Hâliķ bilinür
K'oldı ol nûrıla mecmû^c-ı ħalâyiķ peydâ
- 141 Munķatı^c olsa anuñ nûrı cihândan bir ân
Maħv olur şems ü ķamer insile cin arz u semâ
- 142 Rûh-ı ʿâlem idügi *şems-i zuhâ* 'dan azher (48)
Hele bir zerresin iʿlâm edeyin kıl ışģâ

A.146^a

- 143 Dedi bir gün ki ķalem evvel-i maħlûķ oldı
Yine bir def^cada ʿaķl olduĝın etdi inhâ
- 144 Def^ca-i şâlişede rûhını taʿyîn etdi
Cümle vâhid idügin bildiler ol-dem ʿuķalâ
- 145 ʿÂlem-i ekbere rûh oldı çü ʿaķl-ı evvel
Ol ise ʿaķl-ı Muħammed idügi dendi saña
- 146 Nefs-i külliyye daħı ʿâleme ķalb olmışdur
Ol-daħı nefsi-fürüzende-i şâh-ı ʿuķbâ
- 147 Anuñ-ıçun dediler ʿâleme insân-ı kebir
Cân-ı ʿâlem odur anuñla durur arz u semâ

P.5^a

- 148 Eger ol şems-i haķiķat senüñ ey tâlib-i Hâķ
Maṭla^c-ı ķalbüñe bir gün ki ziyâ-güster ola

134 érüp: *düşüp* K, kılıcın: *kılıcı* K, ʿatâ: *iʿtâ* A P.

139 genc-i: *kenz-i* K.

142 edeyin: *edeyim* K.

148 sentüñ: *saña* K, *etseñ* P.

- 149 Rûh u ʿaqlıla müsemmâ olasin ü.nm-i kitâb
Levh-i maḥfûz olasin ḳalbile *niʿme'l-büşrâ*
- 150 Hem olup nefsile mecmûʿa-i maḥv-ı işbât
Rûh-fezâ dur[ur] ecsâd-ı ḳuvâ-yı dünyâ
- 151 Âşinâyî-i biḥâr-ı şeref-i nefis anuñ
Müntehâ-yı rusûl-i kümmel-i erbâb-ı şafa (49)
- 152 ʿİlmümüz ḳatre degül ol daḥı gelmez ḳâle
Nice mümkindür anuñ fazlını etmek imlâ
- 153 İmdi ol nûr-ı ʿilimdür ki odur Ḥaḳḳa yakın
Kühini kimse anuñ bilmedi illâ ki Ḥudâ
- 154 Beled-i ʿilm dèyü zâtını taʿyîn etdi
Maḳşadı ehl-i sülükün o beleddür cânâ
- 155 Dâhil-i belde-i mezkûre olanlar oldı
Vâsıl-ı rûh-ı Şehinşâh u *mâ-erselnâ* (50)

K.113^b

- 156 Beled-i âmin odur dâhil-i mesʿûdına Ḥaḳ
Kân-ı âmin ile taḥḳiḳ aña eyler imâ
- 157 Şıdḳ u ihlâşıla ʿazm eyleriseñ ol beled
Ḥarem-i ḳalbe varup ʿarş-ı muʿallâda ara
- 158 ToḒrı yoldan şaḳın ayrılma reh-i şerʿi gözet
Seni ḳuttâʿ-ı ṯariḳ aḥz édüp eyler esbâ
- 159 Pişvâmuz bize bir nehc-i muʿayyen ḳıldı
Aña bu yoldan èrer ḳâfileler şayf u şitâ

A.146^b

- 160 Şeyḥ-i nâḳışdur o ḳuttâʿ-ı ṯariḳuñ birisi
Mesnevisinde beyân eyledi çün Mevlânâ
- 161 Gendiñi ḳaçʿ-ı merâtibde ḳıyâs eyleriseñ
Devr èdersin yine bir ʿarşada çün baḒl-i raḥâ
- 162 İʿtikâduñda ḥâlel varısa ḥod ḥavf-ı ʿazim
Din ü imâna vedâʿ eyler anuñla süfehâ

150 Bu beyit A ve P nüshalarında yoktur..

152 ʿilmümüz: ʿilmümüze P.

154 o beleddür: öyledür P.

158 aḥz édüp: incidüp P.

159 bir: ki P, yoldan: yolda K, şayf u şitâ: şubḥ u mesâ K.

161 ʿarşada: ʿarşayı P.

162 iʿtikâduñda: iʿtikâdında K P.

- 163 Lik hep böyle dèyü cümleye münkir olma
İktidâ kıl aña her kim ère sũk-ı hũsnâ
- 164 Kavlı ü fi^clinde eger şer^ca muhâlif görseñ
İhtirâz èt seni aħz eylemeden nâr-ı lazâ
- 165 Olmasa aşlı anuñ şeyh anı ètmezdi dèyü
Seni ızlâl èdüp iblis kılur ehl-i şekâ
- 166 Pek yapış şer^c-i mübine kim odur hâbl-i metin
Ol-durur ^curve-i vüşkâ vü hudûd-ı Mevlâ
- 167 Anı èmr ètdi Hudâ kıldı vaşiyet ol şâh
Andan enfa^c eger olsaydı kılurdi İsa
- 168 Kim şeri^cat şecer ağşanı tarikat dèdi hem
Varakı ma^crifet eşmâri hâkîkatle rızâ
- 169 Ğuşn u evrâk u şemer bi-şecer olmaz tahkîk
Cümleye lik vèren şâhibidür neşv ü nemâ
- P.5^b
- 170 Bâtin-ı şer^c tarikat anuñ içre ^cirfân
Ma^crifet içre hâkîkat bunı bil kılma hatâ
- 171 Zann èder şüfi tarikat varup el öpmekdür
Ol-durur ehl-i tarikat k'ède şer^ci icrâ
- 172 Cümlenüñ muzhiridür Hâzret-i Qur'an-ı ^cazîm
Ki *ilâ seb^cati eb^cun* saña vèrmez mi şifa⁽⁵¹⁾
- 173 İmtişâl eyle bu gün âyet-i *fe'l-yebkû* 'ya⁽⁵²⁾
Gülmek isterseñ eger durma hemân eyle bukâ
- 174 Seyyi'âtuñ hasenâta kıla tebdil ol ân
Tevbe-i ^cabdile lertzân olur ^carş-ı a^clâ
- 175 *F'ezkürü'llâhe kıyâmen ve ku^cüden* emri⁽⁵³⁾
Zikr vâcib idügin her nefes eyler itâ
- A.147^a
- 176 Göze çek *fa^ctebirü* kühlini maħbûbuñ olur⁽⁵⁴⁾
Hacle-i fikret-i *fi-enfûsiküm* 'den peydâ⁽⁵⁵⁾

163 ère: ède K.

165 olmasa aşlı: *olmasaydı aşl* A, èdüp: èder K.166 kım: *ki* K.169 neşv: *neşve* K.171 tarikat: *hâkîkat* K, varup: - P.175 zikr: *zikri* K, itâ: *inbâ* K, *imâ* P.176 hacle-i: *mecle-i* K.

- 177 °Amil ol *men-yetevekkel* 'le sa°ādāta eriş (56)
Fāriğ ol *ḳad-ce°ale'llāhu li-küllin ḳadrā* (57)
- 178 *İz-rameyt* āyetini eyle tedebbür her ān (58)
Çek vücūduñ aradan ālet-i Ḥaḳḳ ol ser ü pā
- 179 Varlıguñ şāhibine vèrmegile tebdil èt
Ol sebebden dènilür vāşıl-ı Ḥaḳḳa budalā
- 180 Oldı *lā-ḥavle ve lā-ḳuvvete illā bi'llāh* (59)
°Adem-i ḳudret-i nā-būdı vücūduñ gūyā
- 181 Ṭaleb-i °ilm ü °amel tevbe anuñ iḥsānı
Cezbe vü vecd ü şafā keşf-i gūṭā maḥv-ı beḳā
- 182 Ğirre olma °amel ü °ilme kerāmāta şaḳın
Emr-i iblīs ile vèrmez mi şeḳā bā-°avrā
- 183 Gör racimi dèdügi-y-çün *ene ḥayrun min-hü* (60)
Cümleden efzal iken oldı la°in ü rüsvā
- 184 Nice mağrūr olasin sende vücūd olmayıcak
Mā-zekā min-aḥadin āyeti yètmez mi saña (61)
- 185 °Amelūñ rūḥıladür rūḥ ise ḥod emr-i Ḥudā
Aşlına varıcak ol gör hele sen kimsiñ ola
- 186 Cümle maḥlūḳı anuñ °ilm ü °amel ḥayr ile şer
Ḳādir ü fā°il-i muṭlaḳdur èder *keyfe yeşā* (62)
- 187 Lik bunda ḥazer èt mā'il-i cebr olmayasın
Ki füyüzāt-ı İlähiyyede yoḳdur ibtā
- 188 Feyz-ı Ḥaḳ vāḥid ü fark eyler anı isti°dād
Māra semm ü şadefe dürr olur aḳtār-ı ḥayā
- 189 Bezr-i gendüm yine gendüm olur erzen erzen
Muḳtezāsı ne ise herkesüñ eyler ibdā
- 190 °İlmi metbū°-ı ḳazā bil anı metbū°-ı ḳader
°İlmi hem tābi°-i ma°lūm bilüp ètme ḥaṭā

177 li-küllin: li-küllü şey'in P.

179 ol: o K.

180 ḳudret-i: ḳudret ü P, nā-būdı vücūduñ: nā-būdi-i vecdūñ K.

181 ṭaleb-i: ṭaleb ü K, tevbe: bu ne K.

183 dèdügiyçün: نيدوغيچون A, efzal: °āḳil K.

186 maḥlūḳı: maḥlūḳ K, ḳādir ü: ḳādir K.

187 bunda: bundan K, füyüzāt-ı: füyüzān-ı K.

190 ḳazā bil: fezāyil K, ma°lūm: ma°lūmı K.

P.6^a

- 191 ʿİlm ü maʿlüm-ı Hudâ hiç biri mecʿüle degül
Nice mümkindür eder cebri taşavvur ʿuqalâ

A.147^b

- 192 Gör ve lā-yey'es ü lā-ye'menü mekra'llāh 'ı (63)
El-ḥazer ye's ü eminden ki budur emr-i Hudâ
- 193 Sekr ü şahva ḥazar-ı kudse ʿurüc eylemege
Mü'minüñ özge cenâhaynı-durur ḥavf u recâ
- 194 Buña saʿy eyle ki lā-aʿbūdū rabben lem-erah (64)
Ḥaqqı ḥâzır görüp andan yine kıl tâʿat aña

K.114^a

- 195 Tâʿat u şavm u şalātuñ eger olsaydı kabül
Rûḥ u nefsuñ bir olup qalmaz idi sende hevâ
- 196 Ḥaḳ taʿâlâ dèdi Qurʿân-ı mecidinde şalât
Şâhibin münker ü faḥşâdan eder nehy ü rehâ
- 197 Nehy-i faḥşâ ile münker eger étmezse şalât
Buyurur Ḥazret aña lem-tezid illâ buʿdâ (65)
- 198 Ger müyesser ola ʿirfân u ḥulûş-ı niyyet
Ekl ü şûrbile menâmuñ ʿamel-i şâlih ola
- 199 Niyyetü'l-mü'mini ḥayrun ile nevmü'l-ʿâlim (66)
Bağ-ı ʿirfân-ı ḥulûş içre olur cilve-nümâ
- 200 Muḥliş ü ʿarif odur olmaya nezdik ü qarib
Ḥarem-i ḥâşş-ı süveydâsına eşkâl-i sivâ
- 201 Dil-i ʿAdnide ʿiyân olsa n'ola ʿayn-ı kadim
Ki yarın cennet-i ʿadn içre olur keşf-i ğitâ
- 202 Nür sensin bu cihân sâye vü hemsâye-i nür
Kıl bu hemsâyeñi envâra mübeddel ser ü pâ
- 203 Bildisen nûri bilin âyet-i medde'z-zill 'ı (67)
Degül ol nür ki zann eyler ani ehl-i ğitâ
- 204 Maḥv edüp zulmet-i zilliyi gözünden dür ét
Ġarḳa-i nür edüp ol nûrıla olsun binâ

191 mecʿüle: meçhüle K.

193 ḥazar-ı: ḥazret-i P.

194 lem-erah: lem-erini K.

196 rehâ: raḥâ K.

198 ekl ü: eklile K, menâmuñ: maḳâmuñ K.

203 bildisen: bildi pes P.

- 205 Cem^c-i temkin ile mevcuiyyetin ifnâ eyle
Lücce-i bahrı haķikatte vēr āsāyiş aña
- 206 Cümle ef^cāl ü umürın saña tefvîz etdi
İhtiyârıla irâdetini kıl vefķ-ı rızâ
- 207 Lât u ^cuzzâ-yı şuverden anı teb^cid eyle
Deyr-i bî-şûret ü bi-rengē anı kıl ilķâ

A.148^a

- 208 Mey-i bi-cürmile lâ-yu^cķal ü huşyâr ile
Bezm-i bî-vaķt ü mekânı aña kıl cāy-ı şafâ
- 209 Şāni-i inne ma^ca'l-^cusr 'ile şerķ-i şadr et (68)
Fāni fi'llāh olana lâzım olur seyr-i beķâ

— temmetü'l-manzūme

Metindeki İbare ve İktibaslar

- (1) İbare, *ed-dünyâ mezra^catü'l-âhireti* “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” zayıf hadisinden iktibastır (İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâi ve Muzîlü'l-Elbâs ammâ Eştehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut 1985, C. I, s. 495).
- (2) “İnsan, gerçekten hüsrandır -ziyan içindedir.-” (*Kur'an*, 103/2).
- (3) “En büyük ziyan, vaktin şaka ve eğlenceyle geçmesidir.” anlamındaki bu ibarenin kaynağını bulamadık.
- (4) “Biz, insanı en güzel biçimde yarattık.” (*Kur'an*, 95/4)
- (5) “Biz, gerçekten -insanı- şan ve şeref sahibi kıldık.” (*Kur'an*, 17/70)
- (6) “Hamd, Allah içindir.” anlamında tespih sözüdür.
- (7) “İlim, amelden öncedir.” anlamındadır.
- (8) İbare, “Cennetlerin kapılarının çalınması” anlamındadır.
- (9) “Oraya selâmetle girin.” (*Kur'an*, 50/34)
- (10) *cehl ile'l-küfri* ibaresi, “Cahilliğin küfre ..” anlamına gelmektedir. *ev-ednâ* “yahut daha az” (*Kur'an*, 59/3) iktibası, Mi'râc gecesinde Allah ile Peygamber arasındaki mesafenin yakınlığına işarettir. Beyit, nesre şöyle çevrilebilir: Şeh-i ev-ednâ (Hz. Muhammed), cahilliğin küfre yakınlığının, göz bebeğiyle beyazı arasındaki yakınlıktan daha az olduğunu söylemiştir.
- (11) İbare, “Safa ehlinin kâmilleri, vefa ehlinin halisleri.” anlamındadır.
- (12) “Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.” anlamındaki hadisin kaynağını bulamadık.

206 umürın: umürı K, irâdetini: irâdâtını K, vefķ-ı: vaķt-i K.

207 ^cuzzâ-yı: ^cuzzâ vü P, teb^cid: tebdil K, bi-rengē: bi-rengle K. temmetü'l-manzūme: - A, mim K.

- (13) “Âlime bakmak hayır(lı)dır.” anlamına gelen bu ibarenin kaynağını bulamadık.
- (14) “-Allah-, onu (ilmi) mutlu insanlara ilham eder.” anlamındaki ibarenin kaynağını bulamadık.
- (15) “İlim sahipleri, âlimler” ve “Allah açıklamıştır.” anlamına gelen bu iki ibare, Âl-i İmran sûresinin on sekizinci âyetinden iktibastır. âyette, Allah’ı tasdik edenlerin melekler ve âlimler olduğu zikredilmektedir (*Kur’an* , 3/18).
- (16) İbare, “Rabbim, benim amelimi artır.” anlamındadır.
- (17) “Benim ilmimi artır.” (*Kur’an* , 20/114). Bu âyette Allah, Hz Muhammed’e, Kur’an’ı okumakta acele etmemesini ve “Rabbim, benim ilmimi artır.” şeklinde dua etmesini buyurmaktadır.
- (18) Allah’ın ilk emri olan “Oku!” âyeti. (*Kur’an* , 96/1)
- (19) “İsraîl oğullarının peygamberleri.” şeklinde çevirebileceğimiz bu ibare, *‘ulemâ-i ümmeti ke-enbiyâ-i benî isrâ’îl* “Ümmetimin âlimleri, İsraîl oğullarının peygamberleri gibidir.” zayıf hadisinden (Aclûnî, a.g.e., C. II, s. 83) iktibastır.
- (20) “.. yaratmadın” anlamındaki ibare, “.. göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler ve şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın ..” âyetinden (*Kur’an* , 3/191) iktibastır. Âyetin tamamında, aklını kullanabilen kimselerin, Allah’ın üstün kudretini idrak ederek Allah’a yönelmelerinin kaçınılmazlığına işaret edilmektedir. /// İbareyi *mâ-ḥalaḳte* ‘yaratmadım’ şeklinde okursak, “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” âyetinden (*Kur’an* , 51/56) iktibas olur.
- (21) “.. bilirler” şeklinde çevrilebilen bu ibare, “Onlar Allah’ın nimetlerini bilirler (itiraf ederler); sonra da inkâr ederler ..” âyetinden (*Kur’an* , 16/83) iktibastır. Âyette, akıllı ve âlim olmakla iman etmenin aynı şeyler olmadığına işaret vardır.
- (22) “Ben -gizli bir- hazine idim.” anlamındaki bu ibare, mutasavvıflarca çok rağbet edilen ve *küntü kenzen maḥfiyyen* .. şeklinde başlayan kutsî hadisten iktibastır. Zayıf hadislerin toplandığı *Keşfü’l-Hafâ* ’da bu hadisin tamamı şöyledir: *küntü kenzen lâ-uḫrafu fe-aḥbebtü en-uḫafe fe-ḥalaḳtü ḥalkan fe-ḫarraftühüm bi fe-ḫarafünî* “Ben, bilinmeyen (tanınmayan) bir hazineydim; bilinmek istedim; bu yüzden mahlûkatı yarattım; kendimi bildirdim; onlar da beni tanıdılar.” (Aclûnî, a.g.e., C. II, s. 173)
- (23) İbareler, “Yerin altı” ve “Göğün üstünde.” anlamındadır.
- (24) “Sen olmasaydın.” anlamına gelen ibare, *levlâke levlâk lemâ-ḥalaḳtü’l-eflâk* “Sen olmasaydın, sen olmasaydın -ey Muhammed-, felekleri (kâinatı) yaratmazdım.” kutsî hadisinden iktibastır. (Aclûnî, a.g.e., C. II, s. 214)

- (25) İbare, “Nefsin hoşlandığı şeyleri yapanlar.” anlamındadır.
- (26) “O, reddedilir.” ibaresi, *men şane’a emran min-ğayri emrinā fe-hüve merdūdün* “Enrimiz olmayan bir şeyi yapan kimse, reddedilmiştir.” hadisinden iktibastır (Ahmed ibni Hanbel, *Müsned*, VI/83).
- (27) “Andolsun biz, -cinler ve insanların çoğunu- cehennem için yaratmışızdır.” (*Kur’an*, 7/179).
- (28) “Hatta onlar daha da sapıktırlar.” (*Kur’an*, 7/179, 25/44). İbarelerin iktibas edildiği âyetlerde, akli olup da ilâhî tebliğe uymayan gafiller, davranışları yönünden hayvanlarla karşılaştırılmaktadır.
- (29) “Deccallar çoğaldı.” anlamındaki bu ibarenin kaynağını bulamadık.
- (30) Kur’an’ın on yedinci sûresi olup adını, “mağara arkadaşları” demek olan *Ashâb-ı Kehf*’ten almıştır.
- (31) “Kalabalıktan taraf olunuz.” anlamındaki ibare, hadistir (Hanbel, a.g.e., IV/278).
- (32) *fe-zallū* “artık onlar sapmışlardır.” ibaresi Kur’an’da iki yerde (17/48, 25/9), *eżallū* “saptıranlar” ibaresi de iki yerde (5/77, 71/24) geçmektedir.
- (33) İbare, “Dili yoruldu (zayıfladı).” anlamındadır.
- (34) Bu beyitteki kutsî hadisın tam şekli şöyledir: *evliyâ’i tahte kıbâbî lâ-ya’rifühüm ğayri* “Velilerim, kubbelerim altındadır. Onları benden başkası bilmez.”
- (35) İbare, “Ölülerin dirilmesinden sonra.” anlamındadır.
- (36) “O’nun (Allah’ın) kulu.” anlamındaki *‘abduhū* sözü, kelime-i şahadette geçmekte ve peygamberlikten önce zikredilmektedir (*‘abduhū ve rasūlūh*).
- (37) *Cem^c*, dağınık şeylerin bir araya getirilmesi; *tefrika* ise toplu olanların ayrılması demektir. Kişi *cem^c*’e erdiği zaman sadece “Allah” der; *fark* hâlinde ise dünya, ahiret ve kâinatı birbirinden ayrı olarak görür [Ebu Nasr Serrâc Tûsî, «el-luma’» *İslâm Tasavvufu*, (Çev.: H. Kâmil Yılmaz), İstanbul 1996, s. 216].
- (38) “Musa baygın düştü.” (*Kur’an*, 7/143). Âyetin tamamında, Hz. Musa’nın Tür-ı Sînâ’da Allah’ı görmek istediği, Allah’ın dağa tecellîsi ve dağın parçalanması üzerine Hz. Musa’nın bayıldığı, ayılınca da tevbe edip af dilediği anlatılmaktadır.
- (39) “Yahut daha yakın.” iktibası, 10. notta açıklanmıştır.
- (40) “Secdeye kapan.” (*Kur’an*, 3/43)
- (41) “İnsan kendini, kendine yeterli görerek azar.” (*Kur’an*, 96/6-7)
- (42) “Eğer şükrederseniz, elbette size -nimetlerimi- artıracam.” ibaresi, *Kur’an*, 14/7’den iktibastır.
- (43) “Bana uyunuz.” anlamına gelen ibare, *Kur’an*’da iki yerde geçmektedir. Bu davet 3/31’de Hz. Muhammed, 20/90’da ise Hz. Harun ve Hz. Musa tarafından yapılmaktadır.

- (44) “Ben bir kadının oğluyum.” anlamındaki ibare, şu hadisten iktibastır: *hevvin ‘aleyk. fe-innî lestü bi-melik. innemâ ene’bnü’mra’etin te’külü’l-ğadid* “Titreme -arkadaş-! Ben kral değilim. Ben sadece, kuru ekmeğe yiyen bir kadının oğluyum.” (Hâfız Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen-i İbn Mâce*, İstanbul 1992, C. II, s. 1101 -hadis no. 3312-.)
- (45) “Müminlerin hepsi kardeşlerdir.” ibaresi, *Kur’an*’da şöyle geçmektedir: *inneme’l-mü’minüne ihveh* (49/10).
- (46) *Yâsîn*, *Kur’an*’ın 36. sûresinin ilk âyetidir. sûreye adını veren müteşabihattan bu iki harf “Ey insan.” anlamına gelip Hz. Muhammed’e hitaptır. Bu sûre *Kur’an*’ın kalbi olarak kabul edilmektedir.
- Ṭâhâ*, *Kur’an*’ın 20. sûresinin adıdır. sûreye adını veren bu iki mukattaa harfi Hz. Muhammed’e hitaptır. İslâm tarihinin büyük siması Hz. Ömer’in Müslüman oluşu, bu sûre vesilesiyledir.
- “Nûn. Kaleme yemin olsun.” anlamına gelen bu ibare, *Kur’an*’ın 68. sûresinin adları olmuştur. Her şeyden önce yaratılan Levh-i Mahfuz’u yazan ve ikinci sırada yaratılan *kalem*, tasavvufta “Allah’ın iradesi”dir.
- (47) Tamlama, “Yokluk çöllерinin susamışlarına hayat suyu veren.” anlamındadır.
- (48) İbare, *Şems* sûresinin *ve’ş-şemsi ve zuhâhâ* “Güneşe ve kuşluk vaktine yemin olsun.” ilk âyetinden (*Kur’an*, 91/1) iktibastır. sûrede, iyi ve kötü karakterli insanlar değerlendirilmektedir.
- (49) Mısra, “Safa ehli kâmillerinin peygamberlerinin sonuncusudur.” anlamındadır.
- (50) “Biz peygamber -olarak- göndermedik ..” anlamındaki bu ibare, pek çok âyette geçmektedir (*Kur’an*, 4/64, 7/94, 12/109 ..). -Böyle başlayan âyet, *illâ* “ancak -.. için gönderdik-” şeklinde devam etmektedir.
- (51) İbare, “Yedi göbeğe kadar” anlamına gelmektedir.
- (52) “Artık ağlasınlar.” anlamındaki ibare, “Kazanmakta olduklarının cezası olarak artık az gülsünler, çok ağlasınlar.” (*Kur’an*, 9/82) âyetinden iktibastır.
- (53) *Kur’an*, 4/103’ten iktibas olan ibare, “Ayakta ve otururken Allah’ı zikredin.” anlamındadır. Âyette, namaz dışında da Allah’ın anılması gereği ifade edilmektedir.
- (54) “İbret alınınız!” anlamındaki ibare *Kur’an*, 59/2’den iktibastır. Âyette, inkârcıların, Allah’a karşı koyamayacakları anlatılmaktadır. Bu âyetin nüzul sebebi, Yahudilerin, Medine’de Hz. Muhammed ile yaptıkları anlaşmayı bozmaları sonucu yurtlarından çıkarılmalarıdır.

- (55) “Kendi nefislerinizde ..” anlamındaki ibarede, yaratılmış her şeyde Allah’ın âyetlerinin varlığına işaret edilmektedir (*Kur’an* , 51/21).
- (56) “Kim -Allah’a- güavenirse ..” *Kur’an* , 8/49 ve 65/3.
- (57) “Allah her -şey- için bir ölçü koymuştur.” *Kur’an* , 65/3.
- (58) “Attığın zaman ..” anlamındaki ibare, *Kur’an* ’da “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.” şeklindedir (8/17). Âyette şu mucizeye işaret edilmektedir: Kureyş ordusu Müslümanlara hücum edince Hz. Muhammed, Allah’tan yardım dileyip yerden bir avuç toprak alır ve düşmanlara doğru serper. Allah adına atılan bu toprak, müşriklerin rahat görmesine engel olur. Sonuçta, Kureyş ordusu bozguna uğrar.
- (59) “Kuvvet ve kudret ancak Allah’a mahsustur.” anlamında kelâm-ı kibardır.
- (60) “Ben ondan daha üstünüm.” (*Kur’an* , 7/12) ibaresi, ateşten yaratılmış olan İblis’in, üstünlük taslayarak Hz. Âdem’e secde etmeyip Allah’a verdiği cevaptır. Bu cevabından dolayı İblis, cennetten kovulmuştur.
- (61) “.. Hiç bir kimse temize çıkamazdı.” anlamındaki ibare, “Eğer üstünüzde Allah’ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizen hiç bir kimse temize çıkamazdı.” şeklindedir (*Kur’an* , 24/21).
- (62) “Dilediği gibi verir.” (*Kur’an* , 5/64)
- (63) *lâ-yey’esü* “ümit kesmez” ibaresi “Kâfirler topluluğundan başkası Allah’tan ümit kesmez.” âyetinden (*Kur’an* , 12/87), *lâ-ye’menü mekra’llâh* “Allah’ın azabından emin olamaz.” anlamındaki ibare ise 7/99 âyetinden iktibastır.
- (64) “Görmediğim Rabbe kulluk etmem.” anlamındaki kelâm-ı kibar, Hz. Ali’ye atfedilmektedir. Bu sözden maksat, Allah’ın sıfat ve isimlerinin tecellilerini görmek, sıfattan mevsufa geçmektir (Tûsî, a.g.e., s. 546).
- (65) Bu ibare, şu hadisten iktibastır: *men lem-tenhehû şalâtühü ‘ani’l-faḥşâ’i ve’l-münkeri lem-yezded mine’llâhi illâ bu’câdâ* “Kıldığı namaz kendisini kötülüklerden ve ahlâksızlıktan alıkoymayan kimse, Allah’tan uzaklaşmaktan başka bir şey elde etmemiştir (Aclûnî, a.g.e., C. II, s. 364).
- (66) “Müminin niyeti hayırdır.” iktibasının kaynağını bulamadık.
- (67) “Gölgeyi uzattı.” anlamındaki bu ibare, “Allah’ının gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?” (*Kur’an* , 25/45) âyetinden iktibastır.
- (68) “Elbette zorlukla birlikte ..” anlamındaki ibare, “Gerçekten, zorluğun yanında bir kolaylık vardır.” (*Kur’an* , 94/5-6) âyetinden iktibastır. Sekiz âyetlik bu sûrede, dindeki kolaylıklara dikkat çekilmekte ve dünya ile ahiret arasındaki dengeye dikkat edilmesi gereği vurgulanmaktadır.

S Ö Z L Ü K

(Karşılığı günümüz Türkçesiyle aynı olan kelimeler sözlüğe alınmamıştır. Tasavvuf terimleri metinde işlendiği için burada ayrıntıya girilmemiştir.)

- âb (F) Su. â.-i hayat/hayvân 80, 138
 °abâ (A) Aba, üstlük, hırka. 83
 °abd (A) Kul. 101, 121..
 °abeş (A) Gereksiz, boş. 5
 °âbid (A) İbadet eden. 34
 °aciz (A) Gücsüzlük. 114, 116
 °adem (A) Yokluk. a.-i kudret
 Gücsüzlük. 180
 °adn (A) Cennet. 201
 °Adnî(A) Adnî Receb Dede. 201
 ağşan (A) Dallar, budaklar. 168
 âh (F) Ah! ahıla vâ et- Yanıp
 yakılmak. 51
 aha (A) Ey kardeşim! 98
 aħbar (A) Haberler; sözler. 2
 aħır (A) Son; sonra. 63, 67, 97
 aħkar (A) Pek hakir. 34
 Aħmed (A) Hz. Muhammed. 54
 aħvâl (A) Hâller. 77, 78, 94
 aħz (A) Alma. 99, 132, 158, 164
 aħdâm (A) Ayaklar. 42
 °aķıbet (A) Son, sonuç. 7
 °aķıl (A) Akıl. 105, ... °a.-i evvel 145
 aķreb (A) Daha yakın. 21
 aķtâr (A) Aktar. 188
 aķvâl (A) Sözler. 77
 a°lâ (A) En yüksek; ulu. 104, 174
 °alef (A) Ot, saman. 124
 °âlem (A) Âlem; dünya. 11, 13 .. °â.-i
 ekber Büyük âlem, insan. 145; °â.-i
 kuds Kutsal âlem, Allah ilmi. 86;
 °â.-i lâhût Varlık âlemi, ilk
 mertebe. 85
 âlet (A) Uzu. â.-i Hâķķ ol- 178
 a°mâ (A) Kör. 56, 56
 a°mal (A) Ameller. 35
 °amel (A) İş. 17, 19 .. °a.-i cüz'
 Küçük iş. 35; °a.-i şâlih Dine
 uygun iş. 198
 °âmil (A) Yapan. 177
 âmin (A) Emin, emniyetli. 156, 156
 aña Ona. 4, 16 ..
 anda Orada. 56, 91
 andan Ondan. 9, 167, 194
 anı Onu. 3, 17, 33 ..
 anlardan Onlardan. 67
 anlari Onları. 62
 anlaruñ Onların. 68
 anuñ Onun. 31, 48, 76 ..
 anuñla Onunla. 147, 162
 °ârif (A) Bilen; irfan sahibi. 200
 °arş (A) Göğün dokuzuncu ve en yüksek
 yeri. 157, 174
 arz (A) Yer. 14, 44 ..
 asâm (A) Suçlar, günahlar. 45
 asâr (A) Eserler. 40, 58
 âsayiş (F). a. vër- Dinlendirmek. 205
 aşħab (A) Sahabeler. 73, 123, 135.
 kimseler. 16, 25
 âşinâyî (F) Tanışıklık. 151
 âya (F) Acaba. 19
 âyât (A) Âyetler. 2, 19
 âyine (F) Ayna. 49, 97
 °ayn (A) Benzeri; kendisi. °a.-i deryâ
 Denizin kendisi 108 109; 56, 201
 °azâb (A) Azap; ceza. 39
 azâd (F) Kurtulmuş. 95
 a°zam (A) En büyük. 69, 70, 140
 aźher (A) Belli; daha açık. 142
 °azim (A) Büyük; ulu. 22, 113 ..
 °azm (A) Azim. °a. eyle- Yönelmek.
 157
 bâ-°avrâ (F) Hile ile. 182
 bâb (A) Kapı. 100

- ba^cde (A) Sonra. 10, 95
bağl (A) Katır b.-i rahâ. 161
bahâ (F) Değer. 35
bahır (A) Deniz. 75, 77 ..
bahş (A) Söz, iddiâ. 79, 133
bahş (A) Bağışlama. 55
ba^cş (A) Yeniden dirilme. 41
başar (A) Göz; görme. 10, 13
baⁿ (A) Karın. 87
bay Zengin. b. u gedâ. 71, 131
bâ^ciş (A) Sebep olan. 36, 44, 52
bâkî (F) Geri kalan, artık. 60
bâⁿ (A) İç; iç yüz. 117, 170
behişt (F) Cennet. 40
behrever (F) Payını almış. 114
be^{kâ} (A) Devam; ölümsüzlük. 112, 139
beled (A) Şehir. 154, 156
belki (F) Üstelik, ancak, dahası. 121
ber (F) Üzeri, üzerine. 51
berr (A) Kara toprak. 108
bes (F) Tamam, yetişir. 29
beste (F) Âmâde, hazır. 122
bevl (A) İdrar. 53
bey^c (A) Satma. 125
bezm (F) Meclis. 208
bezr (A) Tohum, ekilecek tane. 189
bi- (F) -olumsuzluk bildirir- bi-cürm
Suçsuz 208. bi-pervâ Pervasız 120.
bi-reng Renksiz, silik 207. bi-reyb
û mirâ Şeksiz şüphesiz 40. bi-
şüret Resimsiz, gösterişsiz 207. bi-
şecer Ağaçsız 169. bi-şekk
Şüphesiz 104. bi-vaqt Vakitsiz 208.
bihâr (A) Denizler. 151
binâ (A) Gören. b. ol- Görünmek.
204
buğz (A) Kin, nefret. 84
bunda Bunda; burada. 2, 56, 96 ..
būd (F) Varlık. 180
Bū Hüreyre (A) Ünlü hadisçi Ebū
Hüreyre. 119
bükâ (A) Ağlama. 173
bū'l^caceb (A) Şaşılacak şey. 7
büşrâ (A) Müjde, sevinçli haber. 149
cânâ (A) Ey sevgili! 154
cây (F) Yer. 208
cây^c (A) Aç olan, acıkmış. 87
cebr (A) Zorlama. 187, 191
cehd (A) Çalışma, gayret. 17
cehl (A) Bilmezlik. 21, 84 ..
cem^c (A) Toplama, yığma. 51, 102, 205
cem^câ (A) Toptan, topluca. 128
cenâhayn (A) İki taraf. 193
cevher (A) Mücevher, cevher. 1
cezbe (A) Kendinden geçme. 83, 181
cibâl (A) Dağlar. 128
Cibril (A) Cebrâil 106
ciddâ (A) Gerçekten. 50
cihet (A) Yön. 99, 12
cilâ (A) Parlaklık. 117
cilve-nümâ (F) Cilve gösteren. c. ol-
Tecellî etmek, görünmek. 199
cinân (A) Cennetler. 63
cüyâ (F) Arayan. 1
cüyân (A) → cüyâ 138
cüdâ (F) Ayrı düşmüş. 45, 103
cühelâ (A) Cahiller. 32, 73
cühhâl (A) Cahiller. 71
cülüs (A) Oturma. 120
cümle (A) Bütün. 99, 111 ..
cümlet (A) Bütün. 45
cürm (A) Suç, günah. 208
cüz' (A) Kısım. 35
çehre-küşâ (F) Yüzünü açan. 107
çeşm (F) Göz. 117
çü (F) Çünkü, gibi, -dığı için, -dığı
zaman.
çün (F) → çü. ç. ü çirâ Nasıl ve
niçin. 52
çünki (F) → çü. 95, 109
dahı Dahî. 20, 27 ..
dâhil (A) İçeri girmiş. 95, 155, 156
dânâ (F) Bilen, bilici. 23, 76
dâreyn (A) İki dünya. 44

- degül Değil. 109, 110 ..
dem (F) Zaman. 3, 16, 66, 144
demâ' (A) Kanlar. 37
derdâ (F) Yazık, vah vah! 127
derecât (A) Basamaklar, dereceler. 135
dest (F) El. 128, 134
devlet (A) Makam .135
devr (A) Dönme. 14, 161
deyr (A) Kilise, manastır. 207
dih (F) Muttalî ol, öğren. 70 (K 'de
دن :dın Söyle / den Haydi ?)
dil (F) Gönül. 79, 80, 201
duhûl (A) Girme. 98, 108
dür (F) Uzak. 103, 204
dû (F) İki. d. °alem Dünya ve ahiret.
107
dünye (A) Dünya. 3
dürr (F) İnci. 1, 188
e°az (A) Pek aziz, çok değerli. 54
ebedâ (A) Ebedî. 64
ebtun (A) Nesil(ler). 172
ebvâb (A) Kapılar. 18
ecniha (A) Kanatlar. 42
ecsâd (A) Vücutlar. 150
ef°âl (A) İşler. 206
efzâl (A) Pek faziletli .183
eger (F) Eğer, şâyet. 98, 148 ..
ehâdiş (A) Hadisler 2, 25
ehl (A) Ehil; topluluk. 40, 58 ..
ekber (A) En büyük. 145
ekl (A) Yeme. 86, 124, 198
el-hazer (A) Sakın! 62, 66 ..
emvâc (A) Dalgalar. 108
enâniyyet (A) Kendini beğenme. 105
enbiyâ (A) Nebîler. 43
encâs (A) Pislilikler. 89
ene'l-Hak (A) Hallâc-ı Mansur'un
meşhur "Ben Hakk'ım -bâtil değilim-"
sözü. Tasavvuf açısından "hiçlik"
ifadesidir. 103
enfa° (A) Çok faydalı. 167
enfâs (A) Nefesler, soluklar. 93
envâr (A) Nurlar. 87, 88, 202
erbâb (A) Sahipler; kimseler. 70, 151
erzen (F) Darı. 189
esbâ (A) Esir. 158
esmâ (A) İsimler. 88, 107 ..
esrâr (A) Sırlar, incelikler. 65, 107
esved (A) Siyah. 80
eşmâr (A) Meyveler. 168
eşedd (A) Çok şiddetli. 21
eşkâl (A) Şekiller. 200
eşref (A) Çok şere°li. 40
evlâ (A) Daha uygun. 3
evşâf (A) Sıfatlar 23
eyâ (A) Ey, hey! 1
fahr (A) Övünme. 130
faşâ (A) Çirkin davranış. 196, 197
fa°il (A) Yapan. 186
fânî (A) Ölümlü. 209
fariğ (A) Vazgeçmiş. 177
fazl (A) Fazilet. 48, 152 ...
felek (A) Gökyüzü. 98
fenâ (A) Yokluk. 112, 138
ferâdis (A) Cennetler. 18
ferş (A) Yatak. 42
fetvâ (A) Şerî kural. 72
fevķ (A) Üst taraf. 55
fevt (A) Ölüm .41
feyz (A) Bolluk. 188
fıraķ (A) Bölükler, gruplar. 60
fırķa (A) İnsan kalabalığı. 58, 59
fikret (A) Düşünme. 176
fi°l (A) İş, amel. 57, 164
finâ (A) Evini önü, avlu. 124
Fir°avn (A) Hz. Musa ile mücadele eden
Mısır hükümdarı. 54
firdevs (A) Cennet. 95
fursat (A) Uygun zaman. 3, 4
fürüzende (A) Yanıcı. 146
füyüz (A) Bolluklar. 99
füyüzât (A) Bolluklar. 99, 187
ganâyim (A) Ganîmetler. 128
ganîmet (A) Beklenmeyen kazanç. 16

- ğaraz (A) Hedef, gaye. 47
 ğarqa (A) Suya batmış. 204
 ğasl (A) Yıkama. 122
 ğayıb (A) Gizli olan. 8
 ğayr (A) Başkası. 90
 ğet (A) Nihayet. 109
 gedā (F) Köle. 71, 131
 genc (F) Hazine. 139
 gendi Kendi. 2, 64, 122, 124
 gendüm (F) Buğday. 189, 189
 ger (F) Eğer. 136, 198
 ğirre (A) Gururlu. 182
 ğitā (A) Örtü. 181, 201, 203
 ğuşn (A) Ağaç dalı. 169
 ğirān-māye (F) Değerli. 5
 ğuş (F) Kulak. 1, 6
 ğüyā (F) Sanki. 75, 180
 ğabl (A) İp. 25, 166
 ğacle (A) Gelin odası. 176
 ğādım (A) hizmet eden. 124
 ğāk (F) Toprak. 51
 ğālāt (A) Hāller. 83, 84
 ğalāyık (A) Canlılar; insanlar. 140
 ğalel (A) Bozma, bozulma. 162
 ğālī (A) Boş; ayrı, beri. 79
 ğalīk (A) Helāk olan. 36
 Ğalīk (A) Hz Allah. 140
 Ğallāk-ı verā (A) Kâinatın yaratıcısı
 Hz. Allah. 20
 ğāmil (A) Yüklenen. 89, 126
 ğamkā (A) Ahmak, budala. 91
 ğaml (A) Yük. 126
 ğammāl (A) Hamal. 88
 ğamse (A) Beş. 86
 ğarā (A) Yakışır, uygun. 104
 ğarem (A) Yabancıya yasak. 104, 157..
 ğased (A) Kıskaçlık. 84
 ğasenāt (A) İyilikler. 174
 ğaşılı (A+T i) Sözün kıyası. 48
 ğaşş (A) Mahsus, özel. 104, 200
 ğaşā (A) Allah göstermesin! 54, 109
 ğaşr (A) Kıyamet günü. 4, 94, 96
 ğavf (A) Korku. 113, 162, 193
 ğayā (A) Utanma, sıkılma. 188
 ğayl (A) Topluluk. 42, 60
 ğayr (A) İyilik. 186
 ğazar (A) Alan; şehir. 193
 ğazer (A) Sakınma. h. kıl- 96, 110
 ..
 hebā (A) Yok yere, boş. 3
 helkā (A) Yok olma. 96
 hemsāye (F) Komşu 202
 hevā (A) Heves, istek. 6, 102, 195
 hezl (A) Eğlence, şaka 5, 6
 ğıdmet (A) İş, hizmet. 14, 119 ..
 ğıfz (A) Saklama, koruma. 69, 82
 ğımār (A) Eşek. 127
 ğırş (A) Sonu gelmeyen arzu. 84
 ğışāl (A) Huylar. 57, 86, ..
 ğıkmet (A) Bilgelik; sır; hikmet.. 1,
 76, 87
 ğılm (A) Huy yumuşaklığı; tahammül.
 85
 ğod (F) Kendi. 162, 185
 ğor (F) Önemsiz, adf. 4
 ğubz (A) Ekmek. 129
 ğudūd (A) Sınırlar. 166
 ğulķ (A) İyi huyluluk. 44, 59, 85
 ğulūl (A) Yanaşma, girme. 110
 ğulūş (A) Gönül temizliği. 198, 199
 ğurrem (A) Şen, sevinçli. 85
 hūş (F) Akıl. 2
 huşyār (F) Akıllı. 208
 ğuţta (A) Muhteva; mesele; iş. 59
 hūdā (A) Doğru yol gösterme 22, 58
 ğūsnā (A) En güzel. 163
 iğfā (A) Gizli, saklı. 90
 işğā (A) Dinleme. 17, 142
 ızhār (A) Gösterme 94, 114
 ızlāl (A) Doğru yoldan saptırma. 165
 ibā (A) Çekinme. 122
 ibdā (A) Yoktan ortaya koyma. 189
 iblīs (A) Şeytan. 165, 182
 ibtā (A) Yavaşlık, gecikme. 187

- icrâ (A) Yapma, yerine getirme. 171
 içre İçinde. 90, 112 ..
 ifâ (A) Yerine getirme. 115
 ifnâ (A) Yok etme. 5, 205
 ifşâ (A) Açıklama, yayma. 65
 iftihâr (A) Övünme. 131
 ihdâ (A) Hediye verme. 1
 ihlâş (A) Kalp temizliği. 157
 ihşan (A) İyilik etme. 39, 181
 ihtirâz (A) Sakınma. 164
 ihtiyâr (A) Seçme. 206
 ihyâ (A) Canlandırma. 26, 93, 95
 iklim (A) Memleket. 92, 139
 iktidâ (A) Tabi olma. 19, 163
 ilâhiyye (A) Allah tarafından olan.
 99, 187
 îlâm (A) Bildirme. 142
 ilhâd (A) İnançsızlık. 97, 81, 102
 ilkâ (A) Bırakma, atma. 30, 207
 illâ (A) Meğer, ancak. 153, 180, 197
 imâ (A) Cariyeler. 123
 imcân (A) Abartma. i.-1 nazar Çok
 ve dikkatle bakma. 46
 imtişâl (A) Gerekeni yapma. 173
 incâm (A) Nimetler. 114
 inhâ (A) Ulaştırma; arz. 27, 143
 ins (A) İnsan. 4, 141
 inşâ (A) Yapma. 48
 irâdet (A) Dileme. 206
 ırfân (A) Bilme, anlama. 170, 198, ..
 işmet (A) Günahsızlık. 36
 istiâdâd (A) Yetenek. 188
 i'tâ (A) Verme, verilme. 38, 134
 i'tikâd (A) İnanma. 57, 59 ..
 ittihâd (A) Bir olma. i. eyle- 110
 iyâl (A) Aile fertleri. 129
 iyân (A) Belli, açık. 201
 izân (A) Anlayış. 97
 izâm (A) Büyükler. 135
 izz (A) Değer, kıymet. 52
 kadîm (A) Eski. 56, 201
 kâdir (A) Güçlü olan Allah. 186
 kâl (A) Söz. kıl ü k Dedikodu. 78, 83
 kalbüd (F) Kalıp, şekil. 53
 kalil (A) Az. 35
 kâmil (A) Tam; olgun, bilgili. 93
 kamu (A) Bütün. 78
 kân (A) Maden ocağı. 156
 kanda Nerede. 91
 karîb (A) Yakın. 68, 110 ..
 Kârûn (A) Yahudi tarihinde çok zengin
 bir adam. 55
 kaşd (A) Kötü niyet 133
 kaıç (A) Geçme, (yol) alma. k.-1
 merâtib Sürekli rütbe alıp yükselme.
 161
 kaıçâ (A) Asla. 2, 11
 katı Fazla, çok. k. çok. 96
 kaıtre (A) Damla. 152
 kavî (A) Söz 78, 164 ..
 kazâ (A) Allah'ın yazgısı. 190
 kazûre (A) Pislikler. 89
 kebîr (A) Büyük, ulu. 147
 kehf (A) Mağara. 67
 kelim (A) Kelimeler. 80
 kelimât (A) Kelimeler. k eyle- . 24
 kens (A) Süpürme. 124
 kenz (A) Hazine. 52
 kerâmât (A) İyilikler. 182
 keşîr (A) Çok olan, bol. 35
 keşf (A) Açma, ortaya çıkarma. 181,
 201
 kılllet (A) Azlık. 86
 kıyâm (A) Ayağa kalkma. 28, 94
 kibr (A) Büyüklük taslama. 84
 kirâm (A) Cömertler. 2
 kubûr (A) Kabirler. aşhâb-ı k. Ölüler.
 16
 kuds (A) Mübarek; temizlik. 86, 193
 kuttaç (A) Kesenler. k.-1 tırik
 Haydutlar. 158, 160
 kuvâ (A) Kuvvetler. 150
 küfr (A) Küfür, inkar etme. 21, 74
 kühl (A) Göze çekilen sürme. 117, 176

- külliyeye (A) Bütün. nefis-i k. 146
 künh (A) Bir şeyin aslı, temeli. 153
 kütüb (A) Kitaplar. 44
 lafz (A) Söz. 47
 lağv (A) Kaldırma, hükümsüz bırakma. 64
 lahüt (A) İlahlık. ʿâlem-i I. Manevî âlem. 85
 laʿîn (A) Lanetli. 183
 lât (A) Müşrik Arapların taptığı bir put.
 lâ-yuʿkal (A) Düşünülemez, akıl edilemez. 208
 lazâ (A) Cehennemın bir adı. 164
 lebbeyk (A) Emir sizindir. 123
 lerzân (F) Titreyen. 174
 lerze (A) Titreyiş. 134
 levh (A) Levha. 139, 149
 lîk (F) Fakat. 96, 163 ..
 lîkâ (A) Kavuşma. 87
 lücce (A) Dalga. 205
 maʿan (A) Birlikte. 30
 maʿanî (A) Manalar. 107
 mâder (F) Anne. 8
 mâdih (A) Metheden. 48
 mağfiret (A) Bağışlama. 39
 mağrib (A) Batı. 94
 mahbûb (A) Sevilen. 28, 176
 mahfûz (A) Saklanmış, korunmuş. 149
 mahzen (A) Mahzen, kiler. 139
 mâʿide (A) Sofra. 89
 mâʿil (A) Hevesli .187
 maḳdûr (A) Gücür yettiği derece ve miktar. 136
 mâr (F) Yılan. 188
 maʿrifet (A) Ustalık; bilme. 168, 170..
 maşlahat (A) İş; iyilik yolu. 50
 maṭlaʿ (A) Doğacak yer. 139, 148
 mazhar (A) Bir şeyin görüldüğü, çıktığı yer. 111, 172
 mebdē (A) Evvel. 11
 mecid (A) Ulu, şanlı, yüce. 196
 mecmûʿ (A) Toplanmış. 140
 mecʿûl (A) Yapılmış. 191
 mehâbet (A) Ululuk. 132
 melbûs (A) Giyecek, elbise. 101
 melekût (A) Melekler âlemi. 98
 melik (A) Hükümdar. 121
 menʿ (A) Yasak. 120
 menâm (A) Uyunacak yer. 198
 menzil (A) Konaklama yeri. 63
 merâtib (A) Dereceler. 161
 merciʿ (A) Dönülecek, geri gelinecek yer. 9, 11
 merd (F) Adam. 32
 merdümek (A) Göz bebeği. 44
 mesâ (A) Akşam. 26
 meşâriḳ (A) Doğu bölgeleri. 72
 meşrûʿ (A) Dince izin verilmiş. 78
 metbûʿ (A) Basılmış. 190
 metin (A) Metanetli. 166
 mevcıyyet (A) Dalgalanma. 205
 mevta (A) Ölüler. 95, 138
 mey (F) Şarap, bâde. 208
 meyyit (A) Ölü. 93
 mezkûr (A) Anılan. 155
 midâd (A) Kalem. 37
 mîr (F) Komutan, emir. 121
 mirâ (A) Anlaşmazlık, ihtilâf. 40, 81
 miyân (F) Bel. m.-beste Hizmete hazır. 122
 muʿallâ (A) Yüce. 157
 muʿayyen (A) Belirli. 159
 muḫâl (A) Mümkün olmayan. 84, 105
 muḫraḳ (A) Yanan, yanmış. 75
 muḫyî (A) İhya eden. 138
 muḫliş (A) Her işi içten ve temiz olan. 200
 muḳaddem (A) Önde. 33, 100
 muḳarin (A) Bitişik. 49
 muḳteza (A) Lazım gelen. 189
 munkatîʿ (A) Kesilmiş. 141
 muʿteḳid (A) İnanan. 63
 muzîll (A) Azdıran, yoldan çıkarıcı. 72
 mübeddel (A) Değişmiş. 202

- mübîn (A) Açık, apaçık. 166
 müdâm (A) Devamlı, sürekli. 18
 münker (A) İnkâr edilmiş. 196, 197
 münkir (A) İnkâr eden 96, 163
 müntehâ (A) Son, uç. 151
 mürşid (A) İrşad eden. 93, 117
 müsâvi (A) Eşit. 32
 müsemmâ (A) İsimlendirilmiş .149
 müstağrak (A) Dalmış, batmış. 76
 müstelzim (A) Gereken. 110
 müşebbeh (A) Benzetilen. 77
 müyesser (A) Kolaylıkla olan. 16, 198
 nâ-büd (F) Mevcut olmayan. 180
 nâka (A) Dişi deve. 124
 nâkış (A) Noksan. 160
 nâr (A) Ateş. 64, 75 ..
 nâs (A) İnsanlar. 71
 naşş (A) Açıklık, kesinlik. n.-ı **katı**^c
 Kesin delil olan Kur'an ayeti. 31
 nâ-vâşıl (F) Allah'ın marifetine
 ulaşamamış. 70
 nâzar (A) Bakma, bakış. 10, 46 ..
 nâzil (A) İnen. 33
 necis (A) Pis, murdar. 88
 nefis (A) Ruh, can. 146, 146 ..
 nehc (A) Yol, tarz, usul. 159
 nehy (A) Yasak etme. 196, 197
 neşr (A) Yayma; duyurma. 44
 neşv (A) Canlılığın büyümesi. n. ü
 nemâ Gelişip büyüme. 169
 nevm (A) Uyku. 13, 26, 86
 nezdik (F) Yakın. 200
 ni^câl (A) Ayakkabılar. 125
 nidâ (A) Çağırma. 130
 nihâd (A) Yaratılış, tabiat, huy. 32
 nihâyet (A) Son, bitim, uç. 109
 nisbet (A) Bağlılık, ilgi. 136
 nite Nasıl. 112
 nuqûş (A) Nakışlar. 80
 nühâ (A) Akıl. erbâb-ı n. Akıllılar.
 70
 nümâ (F) Gösteren. 66, 199
 özge Başka; bambaşka. 3, 193
 pâ (F) Ayak. 178, 202
 pervâ (F) Korku. 120
 peydâ (F) Meydanda, açıkta. 8, 53 ..
 pişüvâ (F) Reis, başkan. 159
 pür (F) Dolu. 63, 70, 76
 racim (A) Kovulmuş -şeytan-. 183
 racül (A) Adam. 34
 ra^cde (A) Gök gürlemesi. 132
 râh (F) Yol. 42, 53, 66
 raḥâ (A) Değirmen. 161
 raḥm (A) Acıma. 8
 ravza (A) Bahçe. 107
 recâ (A) Ümit. 67, 126, 193
 redif (A) Arkadan gelen. r. eyle- Birini
 terkisine almak.. 127
 refref (A) Hz. Muhammed'in Mi'rac'da
 bindiği atın adı. 106
 reh (F) Yol. 82, 158
 rehâ (A) Kurtulma, kaçma. r. èt-
 Kurtarmak. 196
 rehn (A) Rehin. r. èt- Rehin. bırakmak.
 129
 reşk (A) Kıskanma. r. èt- Kıskanmak.
 16
 revâ (A) Yakışır, uygun. 5, 26
 reyb (A) Şüphesiz. 40, 81
 rızâ (A) Hoşnutluk. 86, 168 ..
 rızq (A) Rızık, yiyecek. 101
 rida^c (A) Yünden bir tür örtü. 129
 riyâ (A) Özü sözü bir olmama. 84
 rūḥ-fezâ (F) Ruhu genişletircesine iç
 ferahlığı veren. 150
 rusûl (A) Peygamberler. 151
 rûz (F) Gündüz. 28, 41 ..
 rûze (A) Oruç. 28
 rû'esâ (A) Reisler. 60
 rûsvâ (A) Rezil. 183
 sa^cadât (A) Mutluluklar. 177
 şabî (A) Çocuk. 45, 123
 sâde (A) Gösterişsiz. 127
 şadef (A) İnci kabuğu. 188

- şadr (A) Göğüs. 209
şafâ (A) Saflık, berraklık; endişesizlik. 85, 181, 208
şaff (A) Sıra. ş.-ı ni^câl Oda veya çadırda ayakkabuların bırakıldığı en aşağı sıra. 125
şahv (A) Ayıklık. 193
şalât (A) Namaz. 196, 197
şâlih (A) İyi amel işleyen. 198
şâlişe (A) Üçüncü. 144
şamt (A) Susma. 86
şânî (A) İkinci. 209
şavm (A) Oruç. 68, 195
sa^cy (A) Çalışma. 26, 49, 194
şayf (A) Yaz. 159
seb^c (A) Yedi. 14
sehâ (A) Cömertlik. 85
sekr (A) Mest olma. 193
sell (A) Sıyırma. 133
sem^c (A) İşitme, dinleme. 13, 30
semer (A) Meyve. 169
semm (A) Zehir. 188
ser (F) Baş. 51, 178, 202
serâ-perde (A) Saray perdesi. 104
sevâd (A) Karalık. 21. s.-ı a^czam
Büyük şehir. 70
seyf (A) Kılıç. 133, 134
seyyi'ât (A) Kötülükler. 174
sezâ (F) Uygun. 39, 97
şıdık (A) Doğruluk. 157
şıfât (A) Vasıflar, sıfatlar. 88, 107 ..
şınf (A) Sınıf. 36
sidre (A) Yedinci kat gökte Hz. Muhammed'in yalnız geçtiği makam. 106
sivâ (A) Başka, gayrı. 110, 200
şubh (A) Sabah. 26
şüfi (A) Tasavvuf ehli. 171
şuhbe (A) Hz. Muhammed'in sohbet arkadaşları ve öğrencileri. 19
sük (A) Çarşı. 125, 126, 163
şüret (A) Biçim, görünüş. 207, 136 ..
şuver (A) Suretler, resimler. 207
şüfehâ (A) Bayağı kişiler. 162
sülük (A) Bir yola girme. 154
şümme fe-şümm (A) Sürekli. 116
sünen (A) Sünnetler. 64, 70
süveydâ (A) Kalbin ortasındaki siyah nokta. 200
şa^cir (A) Arpa. 129
şâyeste (F) Yakışır. 88
şeb (F) Gece. 28, 51
şecer (A) Ağaç. 168, 169
Şeh (F) Şah; Hz. Muhammed. 21, 57, 107, 139
Şehinşâh (F) Şahlar şahı. 155
şekâ (A) Bedbahtlık; rezalet. 165, 182
şemm (A) Koklama. 13
şems (A) Güneş. 14, 22, 139 ..
şer (A) Kötülük. 82, 186
şer^c (A) Şeriat, 59, 63, 77, 166 ..
şerh (A) Açıklama. 209
şeş (F) Altı sayısı. 12, 99
şeyh (A) Yaşlı; tarikat reisi. 70, 160 ..
şirâ (A) Satın alma. 125
şitâ (A) Kış. 159
şol Şu, o. 37, 103
şuğl (A) İş. 24
şühedâ (A) Şehitler. 37
şühüd (A) şahitler. 76, 83 ..
şürb (A) İçme. 198
şürü^c (A) Başlama. 45
ta^callüm (A) Öğrenme. 20
tâ^cat (A) Boyun eğme. 194, 195
tâbi^c (A) Uyan; itaat eden. 78, 190
ţabl (A) Davul. 79
tağalluk (A) Huy edinme. 83, 135
tağkik (A) İnceleme. 52, 156, 169
ţâlib (A) İsteyen. 4, 41, 60, 148
ta^clim (A) Öğretme. 31, 41
ta^cn (A) Ayıplama. 81
taşavvur (A) Düşünme; maksat. 191
ta^cyin (A) Ayırma; atama. 62, 144, 154
ta^czim (A) Ululama. 15, 121

- teba^ciyyet (A) Tabi olma, uyma. 19, 118
- tebdil (A) Değiştirme. 174, 179
- teb^cid (A) Uzaklaştırma, defetme. 207
- tecellî (A) İlâhî kudret ve sırların insanlarda ve nesnelere görünmesi. 75
- tecevvü^c (A) Aç kalma; oruç tutma. 87
- tedebbür (A) Tefekkür, düşünme. 178
- tefviz (A) İhale etme. 206
- tekşir (A) Çoğaltma. 35
- temkin (A) Tedbirli olma. 205
- tevellüd (A) Doğma. 98
- tevhid (A) Allah'ı birleme. 100, 102
- teyhâ (A) Yolu olmayan geniş ve ıssız yer. 96
- tıbâk (A) Uygunluk. 14
- tîre (A) Bulanık, karanlık. 80
- ţullâb (A) Talebeler. 42
- ʿubûdiyyet (A) Kulluk. 100, 103
- ʿucb (A) Kendini beğenmişlik. 84
- ʿuqâlâ (A) Akıllılar. 91, 144, 191
- ʿuqbâ (A) Ahiret. 69, 146
- ʿulûm (A) İlimler. 18, 55
- ʿulyâ (A) Pek yüce. 63, 135
- umûr (A) İşler. 206
- ʿurefa (A) Arifler. 116
- ʿurûc (A) Yukarı çıkma. 193
- ʿurve (A) Kulp. ʿu.-i vüşkâ Sağlam bir inançla bağlanıp dayanılan ve yalvarılan şey. 166
- ʿuzlet (A) Yalnızlık. 86
- ʿuzmâ (A) Daha büyük. 135
- ʿuzzâ (A) Müşrik Arapların taptığı putlardan biri. 207
- ümm (A) Anne. ü.-i kitâb Fâtiha sûresi. 149
- va^cd (A) Söz verme. 87
- vâhid (A) Bir olan. 144, 188
- vaḥy (A) Bir fikrin veya emrin Allah tarafından peygambere iletilmesi. 130
- vâlideyn (A) Ana ile baba. 45
- varaḳ (A) Yaprak. 168
- vâşıl (A) Ulaşan. 117, 155, 179
- vaşl (A) Ulaşma. v. ét- Ulaştırmak. 86
- vaz^c (A) Koyma, konulma. 39
- vecd (A) Kendinden geçecek derecede dalma. 83, 84, 85, 181
- vefk (A) Uyma, uygun gelme. 206
- vezn (A) Tartı. v. ol- Tartılmak. 37
- vi^câ (A) Kap, mahfaza, havuz. 99
- vuşûl (A) Ulaşma. 84
- vücüb (A) Lüzumlu olma. 27
- vücüd (A) Var olma. 75, 139, 184
- ye's (A) Üzüntü. 192
- yevmü'l-mizân (A) Ahiret günü. 37
- zahr (A) Arka, sırt. 126
- żalâliyyet (A) Sapkınlık. 81
- żall (A) Hak yoldan sapmış. 72
- żalle (A) → żall . 60
- zer (F) Altın. 55, 128
- zerrat (A) Zerreler. 111
- żidd (A) zıt, ters, düşen, aksi. 100
- żıll (A) Gölge. 203
- zirâ (F) Çünkü. 114
- ziyâ-güster (A) Işık yayan. 148
- ziyy (A) Dış görünüş, kılık, biçim. 91
- zuhûr (A) Görünme. 94, 139
- zulmet (A) Karanlık. 204
- zükâ (A) Güneş. 94
- zümre (A) Bölük, topluluk. 32